BOUWEN & WONEN

DE AS · NR. 27

DE AS

anarcho-socialisties
tijdschrift

Vijfde jaargang, nr. 27 - mei/augustus 1977

De As verschijnt tweemaandelijks en is een gezamenlijke uitgave van Pamflet en RAM.
Jaarabonnement ƒ 12; losse nummers ƒ 2,50. Bestellen door storting op giro 255 38 50 tnv Pamflet, Groningen.

Redaktie-adres: Stichting Uitgeverij RAM, Stadhouderslaan 40, Rotterdam-12.
Administratie-adres: Stichting Pamflet, postbus 1333, Groningen.
Redaktiekollektief: Boudewijn Chorus, Anton Constandse, Wim van Dooren, Thom Holterman, Rudolf de Jong, Arthur Mendes-George, Wim de Lobel, Simon Radius, Hans Ramaer, Lenicka Roozendaal.
Verder werkten mee: Leonie Kwakkelstein, Gerard Rijnsdorp, Hein van Schendel (ill.), Rob Snoijink.

Grondpolitiek: van vrije markt naar zelfbeheer

Wanneer het lijkt alsof sommigen tot iets nieuws zijn gekomen betreffende grondpolitiek, dan behelst het meestal een nog ingewikkelder konstruktie om de bestaande toestand intakt te laten:
- *de private eigendom van de grond;*
- *de mogelijkheid tot het maken van winst door middel van ruilhandel met grond (spekulatie).*

Over de meest minimale ingreep om daar verandering in te brengen laat het CDA het kabinet Den Uyl struikelen, of dreigt het een kabinetsformatie te doen afstuiten. Toch moet opnieuw een 'oud verhaal' worden afgestoken, en wel het verhaal dat grond tot gemeenschapsbezit gemaakt dient te worden. Daarover zal ik enige algemene opmerkingen maken. Vervolgens zeg ik iets over erfpacht, om te besluiten met een samenvatting van een recent voorbeeld van grondpolitiek in de gemeente D.

Grond moet tot gemeenschapsbezit worden gemaakt. Dit is een oud-socialisties standpunt, dat ook door maatschappelijk-anarchisten wordt ingenomen. Zonder invoering van het gemeenschappelijke bezit van de

grond is geen socialistiese grondpolitiek te voeren. Gelijk met de eis tot gemeenschappelijk bezit loopt de eis tot gemeenschappelijk bestuur. Of anders gezegd, gemeenschappelijk bezit vereist gemeenschappelijk bestuur. Socialistiese gemeentepolitiek inzake ruimtelijke ordening behoort dus ondermeer te bestaan uit de verwerving van grond, die niet meer verkocht wordt, maar in beheer komt van woningkoöperaties met bewonersbeheer. De woningen die op die grond worden gebouwd, zullen door bouwkoöperaties worden neergezet. De nauwe samenwerking tussen socialisties gemeentebestuur, bouwkoöperatie, woningkoöperatie, m.a.w. de uitsluiting van het winstprincipe in gronduitgifte, woningbouw, woningbeheer heeft recent in Bologna (Italië; 600 000 inwoners) de woningen reeds 30 à 40% goedkoper gemaakt (1). Een dergelijk beleid inzake grond- en bouwpolitiek kan gezien worden als een middel waarin het doel (socialisme) aanwezig is. En zo hoort het volgens Valeske en Blankertz te zijn: de strijd voor het anarchisme hangt enerzijds af van konkrete randvoorwaarden die het hier en nu stelt, maar anderzijds geldt het principe van de aanwezigheid van het doel in de middelen (2).

SCHAARS

Grond moet, zo zou ik in ons geval zeggen, tot een goed-buiten-de-handel worden verklaard. Gemakshalve beperk ik mij tot grond. De strekking van hetgeen ik tot uitdrukking wil brengen gaat echter op voor alle produktiemiddelen. Een goed-buiten-de-handel is een goed waarop de marktruil niet meer van toepassing is. Dat kan met grond niet omdat het een schaars goed is, hoort men vaak. Goederen zijn evenwel niet schaars van zichzelf, maar omdat wij ze schaars noemen. Er zijn vele dingen 'schaars', bijvoorbeeld leeggeschreven balpenvullingen. Maar maatschappelijk raakt de schaarste aan verbruikte balpenvullingen ons niet. Het schaars-zijn van iets heeft daarom steeds te maken met een benoeming van waarde in een marktruil-systeem. En dat niet voor niets. Schaarste moet namelijk via het marktruil-systeem leiden tot rijkdom (3).
Het onttrekken van grond aan deze benoemingsmogelijkheid heeft begin twintigste eeuw de Vereniging Gemeenschappelijk Grondbezit (GGB) voor gestaan. Via binnenlandse kolonisatie trachtte de GGB te streven naar socialisme. De opzet was grond aan te kopen om die ter exploitatie te gevan aan de leden van de vereniging. De GGB streefde naar 'prakties socialisme'. Zij vond van zichzelf dat zij niet alleen een vereniging was die socialisties praatte, maar ook socialisties deed (4). Van een geheel andere aard is de uit de zelfde tijd stammende beweging van de Georgisten. De amerikaan Henry George (1839-1897) stelde terecht dat de eigendom van de grond met de groei van de gemeenschap voor die gemeenschap steeds belangrijker werd. De tegenspraak tussen eigendomsvorm van de grond (privaat) en het noodzakelijke gebruik van de grond (maatschappelijk) doet zich steeds sterker gevoelen: zonder gemeenschappelijk eigendom van de grond is niet tot een behoorlijk proces van ruimtelijke ordening te geraken. Wie nu dacht dat op basis hiervan Henry George een socialisties standpunt in nam vergist zich. George (en de Georgisten met hem), was een voorstander van het vrije bedrijf, van vrijhandel, en wilde de grond vrij ter beschikking stellen aan hem die de hoogste pacht kon/kan betalen aan de gemeenschap (5). Dit komt in zeker opzicht overeen met het hieronder nog te bespreken erfpachtstelsel. Ook in dat stelsel wordt niet principieel de marktruil, en dus het probleem van de kapitalisties bepaalde schaarste, aangetast.
Schaarste wordt ekonomies-maatschappelijk gevormd. Onder het bestaan van marktruil-systeem (kapitalistiese ekonomie) zal een 'schaars'

goed in dat systeem gebracht, voor sommigen rijkdom met zich meebrengen. Grond is als een schaars goed in dat systeem gebracht. d.w.z. het is noodzakelijk grond in de kategorie 'private eigendom' onder te brengen. Dientengevolge zal dit tot handels- en winstobjekt kunnen worden gemaakt, waarvoor het aan de irrationaliteit van het marktmechanisme is overgeleverd. Deze irrationaliteit staat veelal dwars op rationaliteit die voorwaarde behoort te zijn voor een evenwichtig ruimtelijke ordeningsbeleid. Geen enkel redelijk argument is te bedenken waarom wegen, rivieren, kanalen wél goed-buiten-de-handel zijn en grond niet. Een weg, rivier, kanaal is net zo'n 'schaars' goed als grond. De maatschappelijke rationaliteit blijkt voor de faktor grond nog steeds ingewisseld te zijn voor de irrationaliteit van de markt.

GEMEENSCHAPSEIGENDOM

In het voorgaande heb ik steeds gesproken over gemeenschapsbezit. Wat kan daar onder worden verstaan? Deze vraag is van belang als bedacht wordt dat sommige socialisten niet van 'gemeenschapseigendom' van de grond, maar van 'staatseigendom' spreken. Hier treden verschillen aan het licht tussen enerzijds een anarchistiese en anderzijds een sociaaldemokratiese en marxisties-leninistiese visie. In een anarchistiese visie zal 'gemeenschapsbezit' te vertalen zijn met 'demokraties zelfbestuur', d.w.z. de gezamenlijke arbeiders(-klasse) hebben toegang tot de organen, die de belangrijkste ekonomiese beslissingen nemen. De kategorie 'kapitaalverschaffers' heeft in deze visie geheel afgedaan (is 'opgeheven'). De staat als 'regelaar en beschermer van wederkerige uitbuiting' (Bakoenin) is 'vernietigd'. Dit in tegenstelling tot een sociaal-demokratiese en marxisties-leninistiese visie. In de eerste visie wordt een meerpartijenstelsel geaksepteerd (waaronder - en dat is belangrijk - de partij van de kapitaalverschaffers): (pluralistiese demokratie). In de tweede visie wordt uitgegaan van een éénpartijenstelsel (de marxisties-leninistiese partij). Met andere woorden één of meerdere partijen hebben zich in de plaats gesteld voor de 'gezamenlijke arbeiders'. Deze bemiddelingsvormen (de partijen) voor de gezamenlijke arbeiders maakt dat 'staatseigendom' een bepaalde betekenis krijgt. In het ene geval (de sociaal-demokratiese) blijven de kapitaalverschaffers voortbestaan, en dus hun uitbuitersrol in de kapitalistiese ekonomie vervullen. In het tweede geval draagt de partij de uitbuitersrol aan de staat over. Hoewel er in het laatste geval geen private eigendom meer heet te bestaan, bevinden de produktiemiddelen zich nog in een kapitalistiese sfeer, omdat ze door de staat worden beheerst (arbeidsdeling), inplaats van ter beschikking te staan van de gehele maatschappij (6). Dit kan gebeuren omdat er een eenzijdige verbinding bestaat tussen staat en burokratie én het alleenrecht door de marxisties-leninistiese partij uitgeoefend om mensen te benoemen in die burokratie. De partij snijdt de 'gezamenlijke arbeiders' naar de burokratie de pas af. In zo'n situatie valt met de invoering van staatseigendom (van de produktiemiddelen) een afzondering van een burokratiese stand samen. Deze stand staat niet meer onder kontrole van een gemeenschappelijk orgaan. Dit is gelijk aan de ontkenning van 'demokraties zelfbestuur', waarmee de kern tussen het verschil in gemeenschapseigendom en staatseigendom is blootgelegd. Opnieuw heeft zich een 'arbeidsdeling' gerealiseerd, nu tussen beslissingsbevoegde funktionarissen, die het staats- en ekonomies bestuur voor hun rekening nemen en de beslissingsgebonden arbeiders in het onmiddellijke produktieproces. Overigens, zegt Marx, zijn arbeidsdeling en private eigendom identieke uitdrukkingen (7).
Staatseigendom kan in dit patroon dwangmatig in kollektief bezit

van een sociale groep overgaan, die het in de plaats van de gezamenlijke arbeiders gaat besturen. Langs deze weg vormt ze de ekonomiese grondslag voor een burokratiese heerschappij. Deze kritiek op de socialistiese burokratie in Sovjet-Rusland doet Ahlberg steunen op analyses van Trotsky, die beweerde dat de sovjetrussiese burokratie 'gedwongen' is de staatseigendom als bron van haar macht en inkomen te verdedigen. Zulks duidt erop dat een socialistiese burokratie door haar vooraanstaande positie in staat is zich de meerwaarde van de produktie ten eigen bate aan te wenden en de sociaal-ekonomiese voorwaarden voor haar macht te reproduceren. Deze feitelijkheid demonstreert dat er een strukturele samenhang bestaat tussen de politieke funktie van de burokratie en het bestuurskonsept dat door de staatseigendom noodzakelijk wordt gemaakt (Ahlberg naar Trotsky).

DISCIPLINERING

Deze uitweiding was nodig om het onderscheid zichtbaar te kunnen maken tussen wat anarchisten 'gemeenschapseigendom' noemen en anderen 'staatseigendom'. In de bestaande maatschappelijke situatie zouden we in het geval van gemeenschapseigendom spreken over 'socialisatie' en in het geval van staatseigendom van 'nationalisatie'. Het meest verstrekkende standpunt dat in theorie door sociaal-demokraten (PvdA en aanhang) wordt ingenomen is een nationaal erfpachtstelsel, wat neerkomt op nationalisatie van de grond, en dus op de erkenning van de staat. Anarchisten verwerpen de staat, dientengevolge zullen zij een nationaal erfpachtstelsel verwerpen. De staat wordt immers door anarchisten als de toonaangevende oorzaak voor het kapitalisme (en staatssocialisme) gezien (Valeske/Blankertz). Is dit standpunt houdbaar als Valeske/Blankertz tevens beweren dat de grondslag van de onderdrukking gevormd wordt door het ekonomies systeem? Logies houdt de opvatting van hen geen stand. Als de staat oorzaak is, dan is het ekonomies systeem gevolg, en dus géén grondslag. Waar het ekonomies systeem als grondslag wordt gezien, welk standpunt ik inneem, is de staat (in zijn wetten, macht, instituties) 'gevolg'. Anarchisten zullen in dat geval steeds twee zaken tegelijk te doen hebben: a) het huidige ekonomiese systeem afbreken, ter diskussie stellen, b) heerschappij afbreken, ter diskussie stellen. Het hangt mede van plaats en tijd af wat ieder op zeker moment aangrijpt om te doen. Wanneer ik mij in dit licht uitspreek voor (een nationaal geregelde) erfpacht, is dit niet om er alle heil van te verwachten maar om er een zekere positiekeuze mee tot uitdrukking te brengen in de bestaande politieke verhoudingen (anti-CDA/VVD). Dat dit enerzijds traditioneel geen anarchistiese stellingname is, immers daarin draait het om de verwerping van bestaande politieke verhoudingen, erken ik. Het bewerkstelligen dat grond een goed-buiten-de-handel wordt, is anderzijds wél passend in een anarchistiese visie. Met het in diskussie brengen van erfpacht wordt de huidige ekonomiese orde aan de kaak gesteld. Door de diskussie in het perspektief van het gemeenschapsbezit te zetten wordt de bestaande heerschappijstruktuur veroordeeld. Het doel is aanwezig in de middelen (erfpacht als middel).
Bovendien moeten we niet vergeten dat de partikuliere eigendom van grond- en huizenbezit mensen in bepaalde vormen vastbindt op 'vermogen' (kapitaal). Eigendom integreert; wie een woning bezit (eigendom; privaatrecht) verwerft daarmee een privelége tot verdediging (privaatrecht gekoppeld op strafrecht; politie/justitieapparaat: erkenning van de staat etc.). Mensen gaan voor de verwerving van deze eigendom zware langlopende schulden aan, die afgelost moeten worden. Dit dwingt hen zich regelmatig van inkomsten te voorzien. In de poging de inkomstenbron veilig te stellen ondergaan zij een zich ont-

wikkelende aanpassing aan en disciplinering in het bestaande maatschappelijk bestel (integratieproces), én bevorderen daarmee stabilisering van dat bestel. Het tegenbeeld van de afhankelijk geworden burgers roept de macht op van de grote (hypotheek-)banken. De vele schuldenaren en kleine beleggers zijn ieder afzonderlijk zónder macht, dit ondanks het feit dat ze juridies eigenaar zijn van hun schuldendragend of rentedragend 'vermogen'. De wens tot veiligstelling van dit vermogen drijft hen vervolgens in de richting van law and order partijen als de VVD/CDA. Deze partijen zijn tégen een (nationaal) erfpachtstelsel. Zo houden zij ook op dit punt de vraag naar geld, dus het aangaan van schulden om ondermeer grond te kopen (en daarmee de handel in grond), instand. De vele (kleine) leners en spaarders laten daarmee de macht van enkele (grote) banken voortduren. (8) Hieruit blijkt bovendien dat in een kapitalistiese maatschappij juridiese eigendom en ekonomiese macht niet feitelijk met elkaar hoeven samen te vallen. Hoe blijkt nu die ekonomiese macht in de gemeente D.? En wat is de kern van het reeds herhaalde malen genoemde erfpachtstelsel?

ERFPACHTSTELSEL

Het verhuren van grond wordt ook wel pachten genoemd. Een bijzondere vorm van pacht is de erfpacht, erfelijke pacht, zo genoemd omdat de pacht niet eindigt door de dood van de erfpachter. Het erfpachtsrecht is een van oudher bestaand recht, dat, zo is in handboeken over het zakenrecht te lezen, hoofdzakelijk bestemd was ter bevordering

van de landbouw. Dit laatste vooral waar het de ontginning van woeste gronden betrof. In deze vorm kende de oude romeinen het al, en in de 17de eeuw ontwikkelde het zich in Groningen en Drente onder de naam beklemrecht. De gemeentelijke uitgifte van grond in erfpacht deed dit verouderde rechtsinstituut herleven. Gemeentelijke uitgifte van grond in erfpacht betekent, dat de grond eigendom blijft van de gemeenschap, maar dat het gebruiksrecht bij een individu of kollektiviteit komt. Voor dat gebruik moet een huurprijs worden betaald, de erfpachtscanon genaamd. De redenen dat sommige gemeentes tot uitgifte in erfpacht overgingen zijn:

- om zelf te kunnen profiteren van de waardevermeerdering van de grond;
- om medezeggenschap over het bouwen en de verdere aanwending van de grond te hebben en te houden.

Het stelsel is in zijn toepassing gebrekkig gebleven en wordt op sommige momenten misbruikt. Dat hangt mede samen met het feit dat de erfpacht toegepast wordt in het kapitalistiese konkurrentiestelsel, waarin ook gemeentes als elkaars konkurrenten op de markt verschijnen. De erfpacht is geregeld in het burgerlijk wetboek, waarmee het geënt is op de kapitalistiese ekonomie:

- het recht is te verkopen (dus niet de grond);
- het recht is met hypotheek te belasten;
- de erfpachtscanon is aftrekbaar van de belasting.

Hoe minimaal en reformisties een dergelijk stelsel van gronduitgifte ook is, met een dergelijk systeem van gronduitgifte wordt "in principe de grondslagen van onze ekonomiese orde ter diskussie gesteld" (aldus een adviseur van de Raad van Bestuur Westland-Utrechtse Hypotheekbank). Dit te meer waar bijv. het gronduitgiftebeleid wordt gekoppeld op een sociaal vestigingsbeleid. Onder dit laatste kan verstaan worden dat de gronduitgevende gemeente gegevens omtrent o.m. het aantal te scheppen arbeidsplaatsen, opleidingsnivo, omvang van sociaal-hygiëniese voorzieningen, miljeuvervuiling vraagt, alsmede de bereidheid om overleg te plegen met arbeidersorganisaties in ogenschouw neemt, en dit alles in haar gronduitgiftebeleid betrekt (9).

Het blijft evenwel zaak om op de hoede te zijn. Ook wanneer de erfpacht wēl toepassing vindt, hoeft dit nog niet te betekenen dat het feitelijk ingezet wordt ter bestrijding van de drijvende krachten van het Kapitaal. Erfpacht kan integendeel als financieeltechnies middel worden gehanteerd om financiering van 'projekten' zo soepel mogelijk te maken. En met dit laatste ben ik beland bij de vraag hoe het bestaan van ekonomiese macht in de gemeente D. ondermeer blijkt.

PARKEERGARAGE

Evenals in vele andere oude steden bestaat er in D. een 'parkeerprobleem'. Dit probleem komt niet uit de lucht vallen. Waar het om een bestaand stratenpatroon gaat is dit in de 17de/19de eeuw bepaald, althans in een tijd dat het vervoer nog niet zijn 'moderne eisen' stelde (bijv. ēēn parkeerplaats per woning). Tevens moet die zelfde oude binnenstad een koopcentrum-funktie hebben. Zowel het een, handhaving van het bestaande stratenpatroon, als het ander, centrumfunktie van het kernwinkelgebied voor de omliggende gemeenten, berust op besluiten van de gemeenteraad. De centrumfunktie is sterk verkeersaantrekkend. Het scheppen van behoeften blijkt zich als een 'struktuur van het moeten' voor te gaan doen: zelfs als we geen auto willen rijden, worden we er wel toe gedwongen omdat de steden van de 20ste eeuw op die manier zijn georganiseerd (Harvey). Deze twee (om daar bij te blijven) zaken -bestaand stratenpatroon/centrum-marktfunktie- leve-

ren op hoogtijdagen als koopavonden een groot auto-aanbod op, en dus een vraag naar parkeergelegenheid. De bouw van een parkeergarage wordt 'noodzakelijk'. Het behoeftescheppende kapitaal dat de konsumptieneiging tot een konsumptiedwang weet om te vormen, dwingt de gemeenschap tot het maken van kosten voor een miljoenenprojekt van een parkeergarage.
Met een 'nog op te richten B.V.' (besloten vennootschap) gaat de gemeente een miljoenenstrop aan om een parkeergarage te realiseren. De gemeente verkoopt aan deze nog op te richten B.V. het benodigde perceel grond om er die garage annex een ander projekt, namelijk hotel/restaurant/bowling/filmzaal etc. te vestigen. De grond moet de gemeente nog verwerven (kopen). Niettemin staat de verkoopsprijs van de grond aan de B.V. al vast. Voor prijsopdrijving bestaat geen vrees, zo bezweert de sociaal-demokratiese wethouder. Dit alles zuig ik niet uit mijn duim maar haal ik uit het raamkontrakt en de bijbehorende ambtelijke stukken. In het kontrakt wordt de financiering van het kompleks en de grond door middel van een leninggarantie mogelijk gemaakt. Wanneer de B.V. de koopovereenkomst van de grond niet na kan of wil komen, dan zal de grond in erfpacht worden uitgegeven. Dit laatste betekent het scheppen van een kredietruimte voor de ondernemende zakenlui achter de op te richten B.V. (hotelexploitant/aannemer etc.) van een bedrag tussen de één à twee miljoen gulden. Waar is het allemaal om begonnen?

STRUKTUUR VAN HET MOETEN

In de afgelopen jaren is elders reeds gebleken dat parkeergarages nauwelijks rendabel zijn te maken. De verhouding parkeeraanbod/kostprijs van de parkeergarage is te wanstaltig om tot een redelijke parkeerprijs per auto/tijdseenheid te komen (bijv. als een half uur stallen *f* 10.-- zou kosten maakte niemand van de parkeergarage gebruik). De zakenlui is het echter niet om parkeeraktiviteiten te doen, maar om aktiviteiten als restaurant/hotel/bowling/woningverhuur (in het projekt zitten ook woningen gepland). Daar hopen zij wel geld uit te halen. Het aanbod van deze aktiviteiten kan gedaan worden met de lokker van: parkeergelegenheid in de onmiddellijke nabijheid. Blijkt na verloop van tijd de parkeergarage financiëel niet te lopen, dan is deze aan de gemeente over te doen. Het verliesgevende deel valt daarmee aan de gemeenschap; het niet-verliesgevende deel blijft in handen van de B.V. Mocht daar de B.V. voor failliet moeten gaan, dan is er geen man overboord. Parkeergarage/hotelprojekt zijn als gescheiden aktiviteiten te beschouwen, zo leert het raamkontrakt. Terecht sprak een plaatselijke krant over 'een ongelooflijk schimmenspel rond grondverkoop parkeergarage'. De wethouder van ruimtelijke ordening bevestigde in zijn antwoord tijdens een raadsvergadering, dat de gemeente in deze zaak 'alle risico's liep', maar achtte ze 'nog net aanvaardbaar' omdat hij 'koste wat het kost' de parkeergarage gerealiseerd wilde zien. Dit noem ik de manifestatie van 'ekonomiese macht', die zich niet voordoet als persoon (die clichévoorstelling gaat allang niet meer op), maar als 'struktuur van het moeten'. Als ik auto zeg, dan zeg ik jaarlijkse modelwijziging, benzineverkoop, asfaltproduktie, wegenaanleg etc. (10), parkeergarages. Maar er is meer. In het algemeen is het zo dat de 'handel' en 'kantoren' veel geld bieden om zich op centrale plaatsen in de gemeente te kunnen vestigen. Dit maakt de grond op die plaatsen duur. Vervolgens wijst onderzoek naar koopgedrag uit dat naarmate mensen dichter in de omgeving van een verkoopcentrum wonen zij hun koopneiging aldaar bevredigen. Het is vanuit dat gezichtspunt wenselijk veel mensen in en bij het centrum te laten wonen. Maar veel mensen op weinig dure grond

is een onhaalbare kaart, tenzij men tot hoge bebouwingsdichtheden besluit. Dit komt eigenlijk mooi uit: groepen met lage inkomens kunnen in grote aantallen (graad van bebouwingsdichtheid hoog) op dure grond worden gevestigd. Hierdoor wordt de grond per gezin (woning) betaalbaar (flatbouw). De inkomensgroepen uit de midden en hogere klassen kunnen verder van het centrum worden gehuisvest in 'suburbane' omgevingen, wat betekent: geringe bouwdichtheid, veel groen, toch dicht bij stadsvoorzieningen. De logika van het model laat dus zien dat de armere groep opeen gepakt zal worden op dure grond dichtbij het stadscentrum (Harvey); de rijkere groep woont ruimer op goedkopere grond. Bovendien wordt hun woonomgeving door dure projekten aantrekkelijk gemaakt (bijv. in D. met een 'rekreatieve dijk', waarvan een groot deel van de kosten over de gehele plaatselijke gemeenschap wordt omgeslagen).

PERMANENTE DISKUSSIE

Tot slot de vraag: welke greep heb je als gemeenteraadslid op dit soort zaken? Het antwoord op die vraag hangt af van de positie die je inneemt. Ben je het met het beleid eens, dan zal je zeggen dat die greep redelijk is. Huldig je een afwijkende opvatting, wat ik doe, dan zal je zeggen dat die greep nihil is. Een konsekwentie van dit laatste leidt tot de vraag: waarom zit je er dan? Een redegeving ligt in wat wel de formatie van tegenmacht/tegendruk wordt genoemd. Voor afgestemde tegendruk is informatie nodig. De veelal schriftelijke informatie moet verwerkt, bekommentarieerd, overgedragen, bediskussieerd worden. In de funktie van informatieoverdrager/verwerker, is mijn ervaring, blijkt de invloed m.b.t. het bewustworden van mensen niet nihil te zijn. Daar ligt de aanzet om een verbinding tussen partijdig werk en basisaktie tot stand te brengen. In dat stelsel past een 'permanente diskussie' over maatschappelijke en partijdige pretenties: ook een diskussie in het politieke stelsel zelf; met middelen die vele politieke tegenstanders, welke ook onder sociaaldemokraten kunnen zitten, tot een schrikbeeld zijn. Als die tegenstanders in erfpacht -gezet in het perspektief van het gemeenschapsbezit- een ter diskussie stellen zien van de huidige ekonomiese orde, vind ik dit het aangaan van die diskussie waard.

Thom Holterman

GEBRUIKTE LITERATUUR:

(1) Das rote Bologna; Verlagsgenossenschaft, Züricht, 1976 - (2) H.J. Valeske en S. Blankertz, Anarchismus, Kriegserklärung an den Staat; Westbevern, 1976 - (3) D. Harvey, Uitbuiting en de stad; Ekologische Uitgeverij, Amsterdam, 1975 - (4) F. Becker en J. Frieswijk, Bedrijven in eigen beheer; Sun, Nijmegen, 1976 - (5) S. Sevenster, Creatieve gerechtigheid door grondrecht; Semper Agendo, Apeldoorn, 1967 - (6) R. Ahlberg, Die sozialistische Burokratie; Kohlhammer, Stuttgart, 1976 - (7) Marx geciteerd bij M. Fassler, Der Weg zum 'roten' Obrigkeitstaat?; Focus, Giessen, 1977; zie voor deze gedachte ondersteunende opvatting tevens B. Tuschling, Rechtsform und Produktionsverhältnisse; EVA, Frankfurt a/M, 1976 - (8) Verg. A.A.G. Peters, Recht als vals bewustzijn; in de bundel Recht, macht en manipulatie; Aula-pocket no. 572 - (9) Verg. Het sociaal vestigingsbeleid van de gemeente Rotterdam; in Recht en Kritiek, 1975 no. 3 - (10) Verg. P.A. Baran en P.M. Sweezy, Monopoly capital; Pelican 1968; de gigantiese bedragen die zij noemen moeten uiteraard, zoveel jaar later, veel hoger worden geschat.

HOE DE OVERHEID HET WONINGPROBLEEM 'OPLOST'

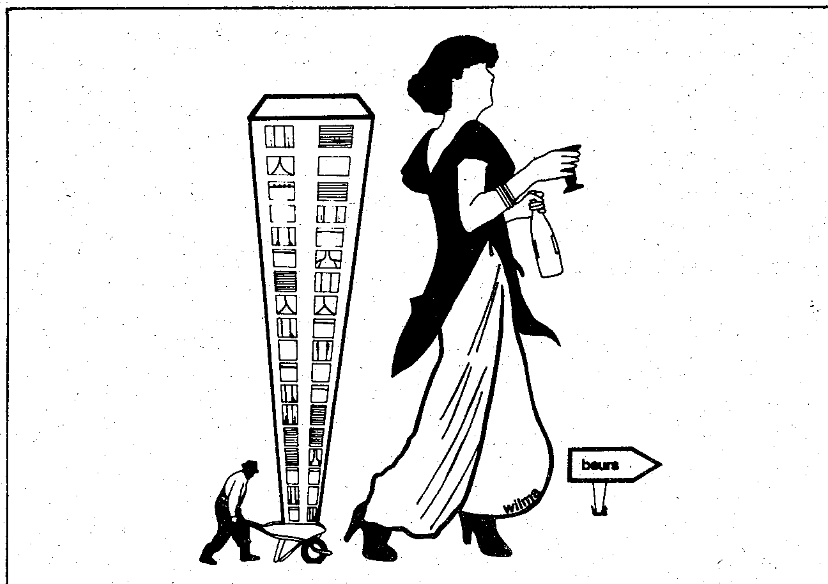
Was de woningnood in Nederland eind jaren zestig "volksvijand nummer één" en zelfs volgens de regering-Biesheuvel in 1971 nog "een maatschappelijk kwaad van de eerste orde", vandaag de dag schijnt het begrip openlijk taboe geworden en hoor je het riant gehuisveste autoriteitendom nog slechts reppen van "stadsvernieuwing", "renovatie", rehabilitatie- en vernieuwbouw", "woonwensen", "huursubsidie", "kwalitatieve woningnood". En, toegegeven, de huisvesting van "biezondere groepen" laat nog te wensen over, maar "globaal en kwantitatief" is de woningnood opgelost. Reeds in 1975 verkondigde minister Gruijters: "Ik durf zelfs nu al te zeggen, dat iedere Nederlander de woning kan krijgen, die hij wil".

Dat wil je wel geloven als je een knap eind boven het minimumloon zit, aangepast genoeg om de industriële vertaling van redelijke wooneisen te accepteren en ook voor de rest je ogen in de zak hebt. Dan kun je met een gerust geweten bij de komende gemeenteraadsverkiezingen weer PvdA of D'66 stemmen, of nog erger. Dan denk je ongestoord dat het Nederlandse volk nu voornamelijk uit gegoede middengroepen, nieuwe welgestelden, traditionele vrijgestelden en de gebruikelijke patsers bestaat. Maar de realiteit is nog altijd dat 70% van de bevolking moet wonen in 40% van de beschikbare woonruimte. Dat wonen voor tallozen onder ons veeleer kamperen, maar dan zonder vakantiecharme en het hele jaar door, gebleven is. Dat wie al woont voorshands in zes van de tien gevallen aan woekeraars is uitgeleverd. Dat het overgrote deel van de naoorlogse nieuwbouw alles behalve vakwerk is. Dat zowel bij de nieuw- als bij de vernieuwbouw op grote schaal van inferieure en vaak zelfs de gezondheid schadende materialen gebruik is gemaakt. Dat kortom "huisvesting" voor de laagstbetaalden en werklozen -samen het merendeel van de Nederlandse bevolking- doorgaans een onbeschaamde vorm van kazernering, konsumptie- en kapitaalterreur is. Alles wijst erop dat de huidige sleutelwoorden in het modernistiese ruimtelijke ordening- en huisvestingsbeleid de aandacht bedoelen af te leiden van het feit dat over de hele linie gefaald is bij de bestrijding van de woningnood. Want woningnood betekent niet alleen, dat er mensen zijn die geen dak boven hun hoofd hebben of dat duizenden jonge mensen niet alleen of samen kunnen gaan wonen omdat ze geen woning kunnen vinden. Woningnood betekent, dat aan gerechtvaardigde eisen ten aanzien van het wonen in onze samenleving geen serieuze aandacht wordt besteed. Woningnood betekent, dat het voor velen niet dan na onderwerping en vrijwillige overlevering aan grond- en geldspekulanten, woningburo's, makelaars, bankiers, notarissen, aannemers, architekten, woninginrichters, huurbazen en andere huisjesmelkers mogelijk is aan woonruimte te komen en dat het dus voor de meesten bij voorbaat uitgesloten is te kiezen.

ONTSTAAN VAN DE WONINGNOOD

In tegenstelling tot wat versluieringspolitici ons vaak (hebben)

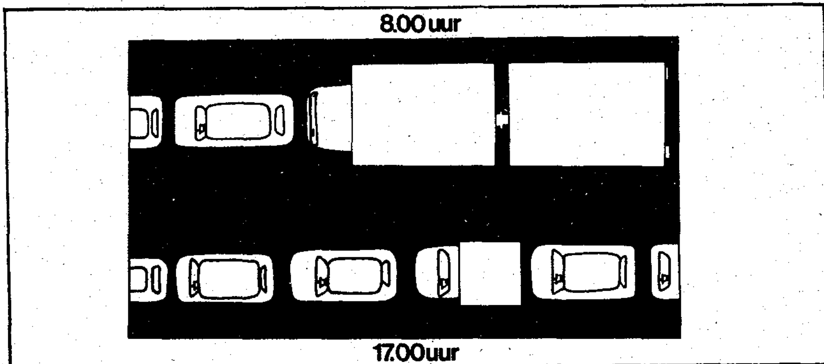
willen doen geloven is de woningnood in Nederland geen gevolg van de tweede wereldoorlog. Reeds in de vorige eeuw trof men in de steden naast kwalitatief zeer slechte woningen een grote woondichtheid aan (1). De arbeiders die naar de steden trokken werden gewoonlijk gehuisvest in percelen die door de burgerklasse uitgewoond en verlaten waren en die, in vele delen opgesplitst, te huur werden aangeboden. Wat betreft de huisvesting was de situatie in de steden voor een groot aantal arbeiders-immigranten een achteruitgang. Want hoewel de woningen op het platteland doorgaans bestonden uit kleine plaggenhutten, ontbraken daar niettemin de onreinheid, de stank, de mensen-opeenhoping met haar zedelijke en fysieke gevolgen, die zo kenmerkend waren voor het stedelijk woonklimaat. Ook de cijfers over de bedeling getuigen van de ellendige omstandigheden van de arbeidersbevolking in de steden. Terwijl volgens een regeringsverslag uit 1816 in dat jaar gemiddeld één elfde deel van de bevolking noodlijdend was, kon in een stad als Leiden de helft van de bevolking als zodanig worden aangemerkt. De ekonomiese opgang in de tweede helft van de negentiende eeuw en de daarmee gepaard gaande bevolkingsaanwas in de steden bracht nog een aanzienlijke verslechtering van de woonomstandigheden met zich mee. Uit die periode dateren ook de eerste maatregelen met betrekking tot de huisvesting. De bourgeoisie was beducht voor het uitbreken van epidemieën ten gevolge van de barre hygiëniese omstandigheden. Zij zou er zelf immers mede door getroffen kunnen worden. Daarom werden maatregelen genomen voor het verbeteren van de openbare hygiëne. De gemeentewet en de onteigeningswet van 1851 gaven daartoe de mogelijkheden. De hierop gebaseerde voorschriften hadden betrekking op de woondichtheid, de riolering en de drinkwatervoorziening. Met de kwaliteit van de woningen lieten deze verordeningen zich evenwel niet in. Naast het volksgezondheidsaspekt vormde ook aanleiding tot ingrijpen in de bestaande woonomstandigheden het groeiend besef bij de bourgeoisie van het negatieve effekt van slechte woonvoorzieningen van de arbeiders op het produktieproces. Uiting daarvan is de woningbouw door industriëlen (later

werd de huisvesting door werkgevers veeleer aangevat voor afzet, beproeving en introduksie in de woningbouw van eigen produkten: zo Philips met elektriese huishoudelijke apparaten, Fokker met konstruksie en geluidsisolatie, Shell met plastics, oliestook etc.)
De ontwikkeling van het staatsingrijpen in de huisvestings-voorziening van de arbeidersklasse kreeg gestalte in de woningwet van 1901, die de staat door middel van een vergunningenstelsel een instrumentarium verschafte om door manipulatie van de financiëring op te kunnen treden op de woningmarkt. Het bouwen bleef partikulier initiatief, de grond en het kapitaal bleven evenzeer partikuliere aangelegenheid. De overal opgerichte woningbouwkorporaties konden slechts tot betrekkelijke verbetering van de woonsituatie komen. Het aandeel van deze korporaties in de woningproduksie is nooit boven de 10% gekomen. Bovendien raakten de woningbouwkorporaties door de negatieve woningpolitiek van achtereenvolgende regeringen, provinciale- en gemeentelijke overheden hoe langer hoe afhankelijker van het openbaar bestuur. De oorspronkelijke doelstellingen, gericht op werkelijke sociale woningbouw, verwerden tot onderschikking aan ekonomiese motieven van winst en exploitabiliteit. In de jaren na de eerste wereldoorlog neemt de overheidsbemoeienis met de arbeiderswoningbouw sterk toe, als reaksie op de heersende arbeidsonrust en de revolutionaire ontwikkelingen elders in Europa. Maar ondanks de overheidssteun in de woningwet-bouw kon het produksienivo van de partikuliere bouw van vóór 1914 niet meer worden gehaald en de woningnood werd dan ook in geen opzicht verlicht. Ook na 1920, als de partikuliere bouw in de ekonomiese krisis toeneemt, blijft door het kelderen van de woningwetbouw de woningnood onveranderd manifest. De partikuliere woningproduksie, hoofdzakelijk bestaande uit middenstandswoningen, onderstreepte het schrille kontrast door de in deze sektor op den duur in de hand gewerkte grote leegstand. Even schril tekenden zich de gevolgen af van het in de twintiger- en dertiger jaren door de gemeenten gevoerde ruimtelijke beleid bij de stadsuitbreidingen en de cityvorming: voor iedere sociale klasse werd een eigen woongebied tot stand gebracht. Hoe ruimer de opzet van het wegennet en hoe lager de geprojekteerde bevolkingsdichtheid van de voorgenomen stadsuitbreidingen, hoe meer het uitbreidingsgebied bedeeld werd met openbare voorzieningen als scholen, badhuizen en parken en des te meer kreeg de wijk een luxe-karakter. Hoge bebouwingsdichtheid, smalle straten en weinig openbare voorzieningen waren daarentegen de kenmerken van de nieuwe arbeiderswijken.
Gedurende de tweede wereldoorlog en in de periode daarna tot omstreeks 1950 stagneerde de woningbouw prakties volkomen. De bouwproduksie werd in de jaren na de oorlog geheel gericht op het herstel van de infrastruktuur en op de her- en nieuwbouw van bedrijfsgebouwen. De bevolkingstoename tussen 1940 en 1950 met ruim een miljoen mensen had samen met het achterwege blijven van een uitbreiding van de woningvoorraad -die door oorlogverwoesting zelfs was verminderd- een woningnood van ongekende omvang tot gevolg.

WONINGNOOD ONDERGESCHIKT AAN INDUSTRIëLE GROEI

Na de oorlog trachtte de overheid de woningmarkt te ontsluiten door bevriezing van het huurpeil op het nivo van 1 mei 1940. Het indirekte gevolg van deze maatregel was een nagenoeg volledige verwaarlozing van het onderhoud aan de woningen. Toen pas enkele jaren na de oorlog aan de uitbreiding van de woningvoorraad door middel van nieuwbouw werd gegonnen, was de verkrotting van bestaande woningen al ingezet. Wat de woningbouwproduksie betreft koos de staat niet voor produceren in eigen beheer maar voor enerzijds subsidiëring van

partikulieren en woningbouwverenigingen en anderzijds belastingfaciliteiten om de winstmogelijkheden voor financiëringskapitaal te vergroten. Bij een achtergebleven sektor in de kapitalistiese ekonomie gaat het de staat om een aanvullend beleid. Dit beleid werd in de bouwsektor in de vijftiger jaren getypeerd door de vraag van handhaving van de werkgelegenheid. De woningbouw werd gesteld als vraagstuk van werkgelegenheid, niet van schrijnend woningtekort. De ekonomiese onderschikking van het probleem van de woningnood zou ook op andere terreinen, tot op de dag van vandaag, nog blijken. In de jaren vijftig was het de enorme industriële groei die voorrang kreeg boven een toename van de bouwproduksie (2). Het was de industrie die beslag legde op de aanwezige arbeid. Vergroting van de woningbouwproduksie zou enerzijds de krapte op de arbeidsmarkt onevenredig doen toenemen en anderzijds de stijging van het bruto nationaal produkt veel minder sterk beïnvloeden dan de industriële expansie.
Grotere investering in de onproduktieve woningbouw-sektor betekent internationale verslechtering van de konkurrentiepositie en stagnatie van de ekonomiese groei, tengevolge van een snellere inflatie. Meer investeren in de woningbouw betekent immers op korte termijn veel en relatief hoge lonen uitkeren, waardoor op nationaal nivo de koopkracht vergroot wordt. Pas op lange termijn worden hier produkten tegenover gesteld: het kapitaal wordt geïnvesteerd in huizen die over ongeveer dertig jaar zijn afbetaald. De koopkracht manifesteert zich in andere sektoren van de ekonomie, alwaar de prijzen worden opgedreven, etcetera. Eerst tijdens de ekonomiese recessie van 1957-58 kreeg de woningbouwproduksie hoge prioriteit, juist door de stagnatie van de groei in de industriële sektoren. Het door gebrek aan investeringsmogelijkheden in de neergaande konjunktuur opgehoopte kapitaal van ondernemers werd door de staat op de kapitaalmarkt geleend en in de woningbouw geïnvesteerd, om daar de afname van industriële goederen te vergroten en zo het ekonomies "evenwicht" te herstellen. De traagheid waarmee de woningbouwproduksie echter op de toenemende vraag reageerde, door de primitieve bouwmetoden en de in duizenden kleine ondernemingen versplinterde bouwwereld, gevoegd bij de snelheid waarmee de recessie keerde, hebben verhinderd dat in die periode de woningbouwproduksie op voldoende peil werd gebracht, om een effektieve ontwikkeling in de oplossing van de woningnood tot stand te brengen.

"STRIJD" TEGEN DE WONINGNOOD

De situatie werd nog ongunstiger door een enorme toename van de bouwkosten, in de vijftien jaar sinds 1950 met maar liefst 170% waarvan de helft tengevolge van kapitaalrente. Elke procent stijging van de

rentevoet bracht een gemiddelde stijging van 16% van de exploitatiekosten van woningen met zich mee. Door de opgaande konjunktuur in de jaren '60 ontstond een voortdurende krapte op de kapitaalmarkt en stijging van de rentevoet, terwijl anderzijds de vraag naar "utilitaire" bouw toenam. In de tweede helft van de zestiger jaren konden voor tweederde van de bevolking geen betaalbare woningen gebouwd worden. Een huis in de goedkoopste sektor kost dan ƒ 30.000. Om de huur per jaar te berekenen moet 10% genomen worden, ƒ 3000. Uitgaande van 15% van het inkomen te besteden aan huur, moet die 15% gelijk zijn aan ƒ 3000. 1% is dan ƒ 200, zodat per jaar ƒ 20.000 verdiend zou moeten worden, hetgeen voor tweederde van de Nederlandse bevolking niet het geval was.
De woningnood is dan ook giganties. Honderdduizenden gezinnen en alleenstaanden zijn gedwongen in te wonen; tienduizenden anderen hebben wel zelf een woning, maar die is veel te klein; ontelbare trouwlustigen moeten hun huwelijk uitstellen, omdat voor hen geen (in)woning mogelijk is en dan zijn er nog eens enkele honderdduizenden gezinnen en alleenstaanden die in een krot wonen. Het woningbestand van 3½ miljoen woningen bestaat voor 55% uit woningen van vóór 1946 en deze oude woningvoorraad blijkt in 1967 van een alarmerende kwaliteit: 375.000 woningen, ofwel 10% van de totale voorraad bestaat uit woningen die niet meer te verbeteren zijn en op korte termijn vervangen dienen te worden. Daarnaast blijken 250.000 woningen in uiterst slechte toestand te verkeren, maar nog wel voor verbetering in aanmerking te komen. Naast opheffing van het statisties tekort van ruim 93.000 woningen (exclusief de niet-onderzochte wensen van jonge mensen, die hun huwelijk hebben uitgesteld naar betere tijden, alsook de velen die de hoop op een betere woning maar hebben opgegeven) moet dus zo'n 20% van het woonbestand op korte termijn vervangen worden, nog afgezien van de slechte kwaliteit van de na 1946 gebouwde woningen: tussen 1967 en 1970 wordt een toename van het aantal krotten op 150.000 geschat.
Maar de regering-De Jong volstaat met een streefproduksie van 125.000 woningen per jaar, een getal dat volslagen met de natte vinger is vastgesteld, in overeenstemming met de rest van het beleid: behoorlijk onderzoek naar de woningnood wordt niet gedaan, laat staan naar de logiese oplossing ervan (3). Niettemin verkondigt minister Schut van Volkshuisvesting dat de woningnood in 1970 zal zijn opgelost. Een jaar later (1968) laat hij het parlement evenwel weten dat het nog tot 1973 zal duren voor het woningtekort, en dan nog maar globaal, zal zijn opgeheven. Maar er wordt dan ook geen serieuze poging ondernomen de talrijke voorspellingen ook werkelijkheid te laten worden. De produksie blijft elk jaar opnieuw onder de (willekeurige) streefaantallen. Het kabinet Biesheuvel, dat medio 1971 aantreedt, bouwt in de persoon van Drs. Udink gewoon voort op de holle frasen van zijn voorganger. Hij slaagt er zelfs in een klimaat te scheppen, waarin spreken over woningnood niet meer past: doorstroming, de oude wijken en de stadsvernieuwing, dat zijn de zaken waar deze bewindsman de aandacht voor gaat vragen. En omdat er in zijn gedachtengang toch vrijwel geen woningnood meer is, wordt ook de huurliberalisatie in steeds meer delen van het land maar uitgevoerd. In deze gebieden "kan iedereen een huis huren", op één probleem na: je moet wel de hoge huur kunnen betalen. En dat is nu juist wat de woningnoodslachtoffers niet kunnen. Nog altijd zijn geen betrouwbare cijfers bekend over exakte aard en omvang van de woningnood, over de werkelijke woonbehoefte op korte en lange termijn, over de vraag wáár en voor wie nieuwe woningen moeten gebouwd. Weliswaar komen grote hoeveelheden woningen gereed uit de erfenis van voorgangers, maar kennelijk

niet afdoende en zeker niet als gevolg van een goed overheidsbeleid: er treedt dan ook spoedig massale leegstand op, zonder dat sprake is van een lenigende werking op de woningnood! Duizenden woningen zijn gebouwd op plaatsen waar daaraan geen behoefte bestond, vanwege de hoge huur, het type woning, de woonplaats. Maar tegen de tijd dat dit duidelijk wordt, is de heer Udink alweer vertrokken. De woningnood wordt stelselmatig krachtig onder tafel gewerkt. En berichten over leegstand versterken de valse indruk dat het gedaan is met de woningnood. Maar van de doorstroming is niets gekomen en de op papier alweer tot 137.000 woningen per jaar opgevoerde produksie wordt bij lange na niet gehaald. Het kabinet Den Uyl zet in 1973 het trio Gruijters-Van Dam-Schaefer op volkshuisvesting en ruimtelijke ordening in. In 1975 wordt dan eindelijk begonnen met een grootscheeps onderzoek naar aard en omvang van de woningbehoefte en naar de struktuur van de bouwnijverheid. Maar daar blijft het dan ook bij, tot op heden. Van Dam en Gruijters oreren, dat er alleen nog woningnood is in het westen en onder de laagstbetaalden en dat "voor standaard-gezinnen" (sic) de nood "globaal" gelenigd is. Hoe globaal blijkt wel uit een rekensommetje dat Gruijters bij de begrotingsdebatten in 1974 gedwongen is toe te geven: "Het is mijns inziens zonder meer duidelijk dat, wanneer er in Amsterdam al ongeveer 15.000 ingeschrevenen zijn, er in het gehele land toch zeker moet worden gerekend op meer dan 100.000 gevallen". Niet honderdduizend mensen, maar gezinnen en alleenstaanden. Niemand weet nog of buiten degenen die zich hebben laten inschrijven, er niet nog tallozen zijn die zich bij de uitzichtloosheid op een oplossing hebben neergelegd. Maar het onderzoek gaat voort.

Wat iedereen zelfs al op grond van zulke officiële schattingen kan weten, is dat ook vandaag de woningnood nog kolossaal is. Niet alleen in het westen, maar in het hele land en niet alleen voor "biezondere groepen" (Van Dam) maar voor grote delen van de bevolking is een enorm tekort aan goede, betaalbare woningen en wemelt het van de dringend op te knappen of te vervangen slechte huizen. De enorme werkloosheid in de bouw getuigt daarbij van het cynisme van de huidige bewindslieden en de nalatigheid, om anders dan met allerlei halfslachtige subsidieregelingen de beschamende woningnood te bestrijden. Dit cynisme is ook verwoord, in de toelichting op de begroting voor 1977 van Volkshuisvesting: "Centraal staat het besef dat het wonen -goed of slecht- een belangrijk deel vormt van ons leven, dat bovendien doorwerkt in de overige levensfacetten". Om vervolgens de bezuinigingen aan te kondigen: "Ofschoon de bouwopgave van nieuwbouw en vernieuwbouw nog steeds groot is, beleven wij thans een terugslag in de mogelijkheden voor de overheid om tot de geschetste ontwikkeling bij te dragen, met name op financiëel gebied". Opnieuw is de huisvesting sluitpost geworden op de overheidsbalans, met dit verschil ten opzichte van tien jaar terug: de woningnood is opgelost, "met name op verbaal gebied".

Boudewijn Chorus

NOTEN

(1) Isolement en solidariteit, achtergronden van stadssanering; door Jenne de Beer. Uitg. Paradogma, Nijmegen 1977. Te bestellen voor f 5 + f 1,70 porto op giro 3087335 van J. v.d. Broek, Nijmegen.

(2) Bouwen onder kapitalistiese voorwaarden; werkgroep bouwekonomie T.H. Eindhoven, 1970.

(3) Over woningnood gesproken en gelogen; door Paul Bulterman. Uitg. Stg. Land. Werkverband Huisvestingsnood, Riouwstraat 181 Den Haag. Te bestellen voor f 6,75 op giro 3638401.

Anarchisme en architektuur

"In het alledaagse landschap, vulgair en veracht, kunnen we de komplexe en tegenstrijdige orde ontdekken, die waardevol en noodzakelijk is voor onze architektuur als een stedelijk geheel" - R. Venturi (1).

Mensen hebben een huis nodig of ze in een spekulantenjungle, een volksdemokratie, een fascistiese of een anarchisties paradijs leven. De anarchistiese benadering van deze universele menselijke behoefte is het beginsel van bewonersbeheer, het principe van autonomie en verantwoordelijkheid.
"Wanneer bewoners de belangrijke beslissingen over hun huisvesting zelf kunnen nemen en vrij zijn een bijdrage aan het ontwerp, konstruktie en beheer ervan te leveren, zal zowel dit proces als de hieruit voortkomende omgeving het individuele en gemeenschappelijke welzijn stimuleren" - J. Turner (2).
Bewoners dienen zelf te bepalen hoe hun omgeving, de uitwendige omgeving van de mens, zijn bevestiging in de ruimte er uit ziet. De mens: vrij om zijn eigen leven te bouwen, vrij om een geschikte leefomgeving te kiezen en zijn inkomsten naar eigen goed denken uit te geven. De briljante organisator van klaverjastoernooien maakt zich even verdienstelijk als de handige knutselaar, bezig een tweede verdieping op klubhuis Philatelie te bouwen. De vrijheid zelf de ruimtelijke en gebouwde omgeving vorm te kunnen geven, zo je dat wilt, is één van de vele voorwaarden voor een volledige ontplooiïng. Omdat we nog niet in het anarchisties paradijs leven en "de grote omwenteling" ook nog wel even op zich kan laten wachten, is het nuttig om te proberen antwoorden te geven op zaken die op dit moment aan de orde zijn, met als leidraad het vertrouwen in de ontplooiingsmogelijkheden van ieder mens, die pas tot uiting kunnen komen als er geen dwang meer bestaat, het besef dat de relatie tussen de mens en zijn omgeving niet vervreemd mag zijn, noch ontvreemd worden, en het streven naar zelfbeheer, verantwoordelijkheid en autonomie.

Ruimtelijke ordening houdt zich bezig met de inrichting van het grondgebied, de grond waarop, in en boven mensen, dieren en planten leven. De vrijwillige organisatie tussen vrije individuen, als principe voor de ruimtelijke ordening, is met de nu geldende verhoudingen alleen dan mogelijk, wanneer die vrije individuen een zekere mate van bescherming organiseren. *"Als bijvoorbeeld tegen de zin van bewoners en bestuurders grote supermarkten moeten worden toegelaten, kunnen die de aantrekkelijkheid van het straatbeeld aantasten, de buurt met extra verkeer belasten, een onevenredige aanslag doen op de beschikbare parkeerruimte en de ondergang van kleinere winkels in de buurt bewerkstelligen" (3).* De vrije individuen moeten mogelijkheden hebben om zich tegen dergelijke negatieve initiatieven te beschermen. Maatregelen zoals in Rotterdam bijvoorbeeld (er gekomen door een aksie van bewoners jarenlang), bij de stadsvernieuwing zijn een begin in die richting. De stadsvernieuwing in Rotterdam werkt

met wijkgebonden projektgroepen: -*"De projektgroep bestaat uit ambtenaren en bewoners, waarbij de bewoners in de meerderheid zijn als er wordt gestemd. Deze numerieke meerderheid kan ook van belang zijn bij diskussies, waar de bewoners dan niet onder de voet kunnen worden gelopen door een grote club deskundige ambtenaren. De bewoners kunnen zich laten bijstaan door eigen deskundigen, die door de gemeente worden betaald" (4).*
In Rotterdam is het beleid van het gemeentebestuur een aanzet die het de bewoners mogelijk moet maken zich te beschermen tegen door hen ongewenste ontwikkelingen.

Om zo voordelig en vindingrijk mogelijk met de ruimtelijke en gebouwde omgeving om te gaan, is het belangrijk na te gaan op welke schaal verschillende zaken het best beheerd kunnen worden. Een woning met haar omgeving, bijvoorbeeld, bestaat uit een samenstel van onderdelen, die zonder gereedschappen, materialen en vakmanschap, grond en een of andere vorm van financiering niet voor elkaar komen. Op lokale schaal (plaatselijke instellingen, ondernemingen en personen) koncentreren de mogelijkheden, zoals die overwogen en in de praktijk gebracht worden, zich over het algemeen rond het voorwerp, de konstruktie en het beheer van de woningen en hun direkte omgeving.
Vindt dit proces, het tot stand komen en beheer van woning en haar omgeving op kleine schaal plaats, dan is dit niet alleen goedkoop, maar komt het ook aan de wisselende prioriteiten van de gebruikers tegemoet.
Het is niettemin duidelijk, dat terwijl de opbouw van de woning en haar omgeving op een kleine schaal kan plaatsvinden, en dat traditioneel ook gebeurt, de infrastruktuur, en veel openbare diensten, zoals bijvoorbeeld de waterleiding, de p.t.t. en het openbaar vervoer, willen ze goed funktioneren, een veel grotere schaal vereisen. Plannen maken over, en het beheer van de voornaamste hulpbronnen, wordt over het algemeen, op de grootst mogelijke schaal gedaan, landelijk of zelfs internationaal. Grond moet in ieder geval onder kontrole van een landelijke overheid vallen, wil het niet aan privébelangen ten goede komen; en zolang het bouwen van huizen nog in grote mate afhankelijk is van lange termijnleningen, moet de financiering een belangrijke bezigheid van dit overkoepelende lichaam zijn.
Systemen voor de produktie en distributie van techniese hulpmiddelen, grond en kapitaal zijn volgens Turner betrekkelijk eenvoudig (en noodzakelijk) onder landelijk beheer te brengen en op grote schaal te organiseren. Er wordt hiermee niet bedoeld dat deze zaken direkt moeten worden geproduceerd en gedistribueerd door centrale instanties maar dat een overkoepelend lichaam zich beperkt, tot het noodzakelijke grootschalig beheer, van het plaatselijke gebruik. Geen grondnationalisatie als dat het centraal vergaren en verdelen van grond betekent, want dat zou de beschikbaarheid van grond voor de plaatselijke gebruikers zelfs kunnen doen afnemen. Het is veel meer een pleidooi voor kontrole zodat paal en perk gesteld kunnen worden aan opeenhopingen van hulpbronnen en daarom macht en misbruik hiervan.
In het geval grond dus gemeenschappelijk beheer, in plaats van nationalisatie als alternatief voor grondverkommicialisering.
Karakteristiek voor de meeste min of meer kapitalistiese landen is dat de grond in privé eigendom is en wel veeleer om de spekulatieve waarde dan om het werkelijk gebruik (5).

Nu kan op twee totaal verschillende manieren georganiseerde bedrijvigheid beheerst worden. Handelingen kunnen worden beheerst door de akteur te verplichten zich volgens voorgeschreven regels te gedra-

gen, of zij kunnen beheerst worden door bepaalde grenzen af te spreken, tot waar de akteur, op zijn eigen initiatief en op zijn manier handelt.
Het kiezen van de juiste organisatievorm is een belangrijk probleem bij het ruimtelijk ordenen; tot hoever gaat het overkoepelende beheer en waar begint het systeem van plaatselijk zelfbeheer. Maakt bijvoorbeeld het landelijk lichaam plannen die volgens vaste lijnen en procedures uitgevoerd moeten worden, de zogenaamde uitvoerende planning, of maakt ze plannen waar grenzen worden aangegeven binnen welke mensen en hun initiatieven de vrije hand hebben, de zogenaamde 'wetgevende' planning. De hier bedoelde wetten zijn 'verboden' in plaats van voorschriften -het zijn normen en wetten die grenzen stellen aan wat mensen kunnen doen, in plaats van standaard procedures en formaliteiten waar mensen aan moeten voldoen of regels die ze moeten volgen.
Wil je grenzen aan iets stellen dan zal je het goed moeten begrijpen. Het is tekenend, dat een gebied binnen het veld van de ruimtelijk en gebouwde omgeving, waar wel met grenzen in plaats van regels wordt gewerkt de konstruktie is. Niet een muur moet uit 24,5 cm. baksteen bestaan, maar een muur moet aan sterkte- en isolatieeisen voldoen. Zo zou ook een huis niet twee en een halve verblijfseenheid moeten zijn, maar aan persoonlijke levenseisen moeten voldoen. Huizen van mensen zijn per definitie uniek, met enorm komplexe en veelzijdige gebruiksmogelijkheden. Het is rampzalig huizen te beheren en te bouwen alsof er één standaard levensstijl bestaat. We moeten bij het beheer en ontwerpen van de ruimtelijke en gebouwde omgeving mogelijkheden aangeven, in plaats van te volgen regels. Het overkoepelende lichaam als grenzentrekker in plaats van regelaar op landelijke en gemeentelijke schaal (6).

De huurder moet niet de bewoner met veel plichten zijn maar een bewoner die als hij dat wil daadwerkelijk invloed op de woning en haar omgeving kan uitoefenen. Volgens het statisties zakboek 1974 zijn 53% van de woningen verhuurd en 44% door de eigenaar bewoont.
Bezit is exklusief, in tegenstelling tot het beheren van een gedeelte van de gebouwde en ruimtelijke omgeving. Bij beheer in plaats van bezit blijft de toegankelijkheid een gevarieerd gebruik mogelijk.
Een mogelijkheid om invloed op de gebouwde en ruimtelijke omgeving te hebben dat er van exklusieve bezitsvorming sprake is, kan bijvoorbeeld het onderbrengen van het woningbezit ik kleine buurtgebonden koöperaties zijn (van ongeveer 50 huishoudens) (7). Een beheersvorm die invloed op de ruimtelijke en gebouwde omgeving mogelijk maakt en het gemeenschapsgevoel versterkt. De ruimtelijke en gebouwde omgeving waar een ieder naar behoefte een deel van beheert.
De gemeente kan nu ook al door voordelige leningen deze ontwikkeling stimuleren. Dit gebeurt bijvoorbeeld al in Oslo. Hier ging de gemeente er toe over een volledig vervallen huisvesting, na langdurige huurstakingen over te dragen aan een huurderscoöperatie, die het komplex onder gunstige voorwaarden kon overnemen. De leden van de huurderscoöperatie (de bewoners) onderhouden en verbeteren nu hun gezamenlijk eigendom op een manier die voor de gemeente onmogelijk was (8).
Zelfbeheer, het kunnen beslissen, verantwoordelijkheid dragen over je aangelegenheden. Niet degene beslist die het meeste inzicht heeft, of meent te hebben, maar degene om wiens belang het gaat. De deskundige kan als niet direkt belanghebbende alleen een adviserende rol vervullen, geen beslissende. De architekt is 'raadsman' van de direkt belanghebbende.

De zin van een afzonderlijke daad kan alleen dan goed begrepen worden als er een overzicht over een groter geheel is. Er kan bijvoorbeeld overzicht ontstaan zodat de mens zich niet buitengesloten, vervreemd van zijn ruimtelijke en gebouwde omgeving voelt, als hij ook daadwerkelijk invloed kan uitoefenen. De stad, haar buurten, haar woningen moeten daarom niet alleen als kunstwerken, als dekor van het menselijk handelen worden gezien, maar als hulpmiddel en uitdrukking van ons menselijk en daarom gemeenschappelijk leven. In een ruimtelijke en gebouwde omgeving, waar beheer en het proces van tot stand komen het ontplooien van mens en gemeenschap bevordert, zullen zich veel individuele kenmerken en veelsoortige aktiviteiten kunnen ontwikkelen. Wil een stad veilig en leefbaar zijn, dan is *"een zeer ingewikkelde en fijnmazige verscheidenheid van gebruiken, die elkaar konstant en wederzijds steunen, zowel ekonomies als sociaal"* noodzakelijk (9).
Omdat verlangde gebruiksmogelijkheden van de ruimtelijke en gebouwde omgeving, in ruimte en tijd variëren, zal een stedelijke en ook een konstruktieve struktuur aan te tasten, te vervormen moeten zijn, en in ieder geval vrijheid aan een grote hoeveelheid persoonlijke verlangens moeten bieden. Het zelf vorm geven en beheren van de ruimtelijke en gebouwde omgeving moet naast en ook in de grotere stedelijke strukturen en woningen die zo door de bewoners betrokken kunnen worden, mogelijk zijn. De paradox, het naast elkaar voorkomen van verschillende of tegenstrijdige zaken, als ordenend principe van de vrijheid.
Beschermende maatregelen van een overkoepelend lichaam, als kassen waar het zaad van het anarchisme kan ontkiemen en uitgroeien tot een sterk gewas; de solidariteit, als de grond de basis; de vrijheid, de zon de sturende kracht; de architektuur een draad om het gewas te steunen.
Het begin van een anarchisties oerwoud; het begin van anarchitektuur.
Gerard Rijnsdorp

NOTEN / LITERATUUR

(1) Robert Venturi. Complexity and Contradiction in Architecture. The Museum of Modern Art Paperson Architecture, 1966. (2) John Turner. Freedom to build. (3) Niek de Boer. Stagnerende ruimtelijke ordening. Wonen-TA/BK december 1976, 23/24. (4) Wim van Es. Stadsvernieuwing in Rotterdam. Plan 1977-3. (5) John Turner. The practice of housing. Architectural Design 3-1976. (6) John Turner. Principles for housing. Architectural Design 2-1976. (7) Colin Ward. Tenants Take Over. (8) Colin Ward. Housing: An Anarchist Approach. Freedom Press, London, 1976. (9) Jane Jacobs. The Death and Life of Great American Cities. Pelican, 1972.

- John Turner. Housing by People. Architectural Design 9-1975 t/m 4-1976. - Self-help low-cost housing symposium. Architectural Design 10-1976. - Autonomous Houses. Architectural Design 1-1976. - Ruud Brouwers Habitat; traditionele volkshuisvesting staat op de tocht. Wonen-TA/BK oktober 1976-19. - ARAU. Wonen-TA/BK augustus 1975-15/16. - Louis G. le Roy. Semipermanent. Plan 1977-1. - Shelter. Shelter Publications, California, 1973.

John F.C. Turner is adviseur voor "self-help housing" programma's, met ervaring in Latijns Amerika (oa Peru 1956-1965) USA en Engeland. Stafmedewerker van de architectural Association Graduate School. Colin Ward is o.a. als education officer verbonden aan de Town & Country Planning Association en bovendien docent 'liberal studies' aan het Woordworth Technical College. Schrijver van ondermeer Anarchie in actie; Housing an anarchistic approach; Tenants Take Over.

WONINGBOUW & WONINGNOOD

(Het onderstaande is helaas niet méér dan een aantal meer of minder samenhangende gedachten over het onderwerp. Ik ben een aantal jaren prakties bezig geweest met het probleem, zonder daarbij de tijd te vinden om voldoende onderzoek te verrichten dat me in staat zou stellen een steekhoudende teorie op te bouwen. Er zullen dus genoeg kritiese kanttekeningen te zetten zijn, maar dat is goed: dat zet ons aan het denken!)

Een van mijn herinneringen is die van een kleine jongen die aan de hand van grootmoeder loopt te wandelen in straten in de omgeving van hun woning. Er staan huizen leeg, hij kan het voortuintje binnen stappen en door de ramen zonder gordijnen in het huis kijken. Het is pas geschilderd en behangen, en er hangt een papier aan het raam met "TE HUUR" erop. Grootmoeder zegt: "Wie in dit pas geverfde en nieuw behangen huis gaat wonen, hoeft de eerste week geen huur te betalen en krijgt voor een week gratis eten bij de kruidenier op de hoek... de huisbaas betaalt dat"! Zo'n huis deed misschien zes gulden in de week aan huur; maar in die tijd bracht een werkman twaalf tot veertien gulden loon naar huis en een witte-boorden-proletariër twintig.

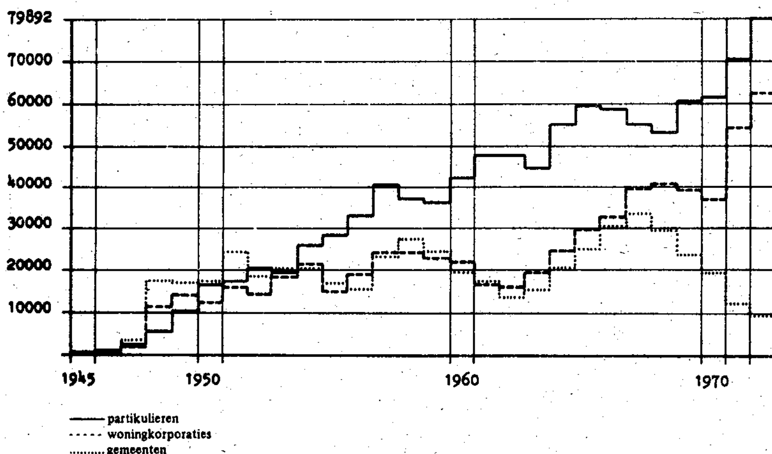
Woningnood en woningbouw; woningen waren en zijn zoals alles in onze kapitalistiese maatschappij: handelswaar. Je bouwt of koopt een huis of huizen om eraan te verdienen, om er zoveel mogelijk aan te verdienen (als je tenminste niet uitsluitend voor je eigen onderdak bezig bent). Voordat jij aan verdienen toe bent, hebben al een onbekend aantal anderen de winst binnengehaald: een x aantal grondspekulanten, de bouwmaterialenhandel en de aannemer. Handel is handel, dat wil zeggen dat je moet proberen de hoogste prijs te krijgen, maar wil je daarin slagen dan moet je op twee dingen letten: er moet niet teveel aanbod zijn want dat drukt de prijs, er moet voldoende geld voorhanden zijn anders vind je geen klanten, alleen kijkers.
In het begin van deze eeuw waren huizen veel minder dan thans het eigendom van grote, naamloze exploitatie-maatschappijen en vaker van partikuliere eigenaren die van de opbrengst van de huren leefden. Ze bouwden (of lieten bouwen) blokjes woningen, of kochten her en der huizen en krotten, en op zaterdag gingen ze de huisdeuren langs om de huur op te halen, al of niet met grove woorden en dreigementen. Het negentiende-eeuwse verschijnsel van aan het grote bedrijf, de grote fabriek gekoppelde woningen (met zijn vaak drievoudige uitbuiting: als arbeider = loonslaaf, als huurder = huurslaaf en vaak nog die als gevolg van de 'gedwongen winkelnering', het verplicht zijn te kopen in de winkels die eigendom zijn van de fabriek) was ook in de jaren voor de tweede wereldoorlog in veel gevallen nog geen verleden tijd. Onder de oudste woningexploitanten behoort Regout/de Sphinx in Maastricht, maar ook Philips in Eindhoven is een voorbeeld en zelfs nà 1945 Vredestein met Heveadorp. Daar speelde zich overigens kortgeleden een merkwaardig staaltje huizenspekulatie af, toen de firma Vredestein, tegen de afspraken met de huurders in, de woningen niet aan hen aanbood, maar verkocht aan een exploitatiemaatschappij voor ƒ 40.000.-- (een woningbouwvereniging bood ƒ 27.000.--, dat werd genegeerd), waarna na nog twee keer doorverkoop de bewoners hun huizen konden kopen voor ƒ 73.000.--. Dat werd geweigerd, aksie volgde

en nu worden de woningen verkocht voor bedragen tussen de ƒ 53.000.-- en ƒ 60.000.--, zodat de bewoner dus gemiddeld ƒ 15.000.-- teveel voor zijn woning moet betalen, en meer dan ƒ 30.000.-- teveel als we het bod van de woningbouwvereniging als de werkelijke waarde aannemen!

Maar terug naar het begin van onze eeuw (spekulatie komt later ook nog), waarbij we de herinneringen in overeenstemming moeten brengen met de werkelijkheid, een werkelijkheid die inhoudt dat er in de jaren rond '30 een leegstand was van (middenstands-)woningen, die voor de arbeider onbetaalbaar waren, terwijl er daarentegen in vergelijking met voorgaande jaren een teruggang of tenminste een stilstand was gekomen in de bouw van arbeiderswoningen. In 1901 was de Woningwet tot stand gekomen, die een aantal regels gaf voor de bouw van volkswoningen (1). Deze woningbouw kon o.m. worden gestimuleerd door geldelijke bijdragen uit de rijkskas (in 1919 gaf de overheid bijvoorbeeld een "krisisbijdrage") waarbij de ontwikkeling van de huren dan weer in de hand gehouden kon worden door een huurwet. Deze maatregelen waren meer geschikt om gemeenten en woningbouwverenigingen (die toch in het algemeen van een sociale doelstelling uitgingen) te stimuleren tot de bouw van woningen, maar lagen veel minder simpatiek bij de partikuliere ondernemer, die zijn vrijheid van geldverdienen er door beperkt vond. Vandaar dat naarmate de konjunktuur verbetert, het aantal partikulier gebouwde middenstandswoningen toeneemt met de verruiming van de kapitaalmarkt, maar het aantal volkswoningen niet. Dat kwam omdat de overheid (zoals wel vaker) keurig samenspeelde met de ondernemer, en de finantiële stimulansen voor woningwetbouw verminderde naarmate de partikuliere bouw toenam, waarbij ook de toepassing van de huurwet werd gewijzigd van een, die uitging van de draagkracht van de huurders tot een die uitging van de kostprijs van de woning gemeten naar een fiktieve norm (natuurlijk). Het eerste grafiekje laat een en ander duidelijk zien, ook voor de na-oorlogse jaren (vanaf 1945).

KORPORATIEVE ORDENING

Het zou onjuist zijn als we de ontwikkeling tussen de twee wereldoorlogen en ook na de tweede oorlog uitsluitend bekeken vanuit een

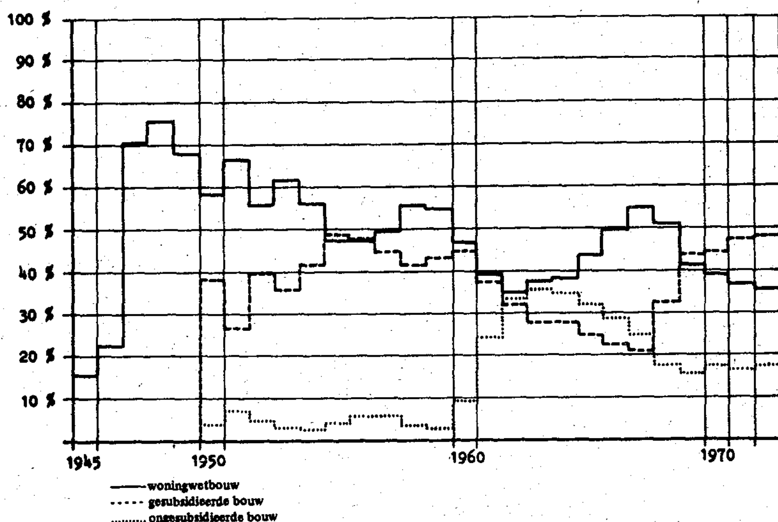

ekonomies gezichtspunt van marktmechanismen zonder daarbij algemene politieke ontwikkelingen te betrekken. Terwijl na 1917 in de Sowjet-Unie een ontwikkeling begon die door velen gedurende lange tijd met hoop en verwachting werd gade geslagen, en alleen door anarchisten al vrij snel op principieele gronden werd aangevallen (1924, Goldman, Berkman) omdat de vrijheid werd vertrapt en het bestel uitmondde in een almachtige despotiese Staat, ontwikkelden zich in het kapitalistiese westen een tweetal politieke gedachtengangen, die, hoewel ogenschijnlijk zowel met het bolsjewisme als met elkander in strijd, beiden eveneens uitkwamen bij de Staat als zaligmakend sluitstuk. Aan de ene kant ontwikkelde de sociaal-demokratie, die uit angst om het sisteem rigoureus en konsekwent aan te vallen in een soort simptoombestrijding bleef hangen, gedachten die na '45 als 'geleide ekonomie' vorm zouden krijgen. Daartegenover, met name in katholieke kringen, ook in Nederland, ontwikkelden zich gedachten die enerzijds in overwegend katholieke landen vorm kregen in een fascisties staatsbestel (Italië, Spanje, Portugal) anderzijds in een wat gematigder vorm een korporatieve staat voorstonden en die een belangrijk deel van de grondslag vormden voor wat na de tweede wereldoorlog als neo-kapitalisme vorm zou krijgen in geheel West-Europa en ook in Nederland. Want voor de ontwikkeling van onze na-oorlogse maatschappij die ik een neo-kapitalistiese noem, is naar mijn mening de fascistiese gedachte van de korporatieve Staat die Kapitaal en Arbeid harmonies verenigt de doorslaggevende, zij het dat deze met name in Nederland ondersteund is door het idee van de 'geleide ekonomie'. Door beide denkrichtingen gestimuleerd zien we dus de invloed van de Staat toenemen als de gehoorzaam regelende handlanger van de machtige multinationale kapitaalbelangen in de vorm van industrie- en bankwezen. In de na-oorlogse jaren zetten deze beiden een stormachtige groei voort, die reeds voor 1940 was aangevangen en niet meer dan tijdelijk afgeremd door het oorlogsgebeuren; het is logies dat de gevolgen van die ontwikkeling ook in de woningbouw terug te vinden zijn.
Evenals in fascistiese landen leerden we in Nederland te leven met 'erkende' vakbonden, waartegenover andere stonden die hier niet 'illegaal' maar 'kategoraal' heetten. Middels tal van wetten schiep men een stelsel van sociale zekerheid voor de arbeider maar meer nog voor de ondernemer. Kinderbijslag diende als aanvulling op het lage inkomen en diende daarnaast als stimulans voor het roomse ideaal: kinderrijke huwelijken. Werkloosheidsgeld is een waarborg tegen onrust voor de ondernemer die mensen wil ontslaan.

Wanneer we de na-oorlogse woningbouw en woningnood willen bekijken, dienen we het te doen vanuit deze achtergrond; dienen we te denken aan overheden die spekulanten en ondernemers vrij spel laten, met de mond het recht van elk mens op een behoorlijk onderdak bevestigen, maar dit in de praktijk afhankelijk maken van de kapitalistiese marktekonomie, die van de zogeheten eerlijke verdeling van de beschikbare woonruimte een werktuig maken voor een verdeel- en heerspolitiek van de ergste soort en die tegenover de georganiseerde eenheid van groepen woningzoekende arbeiders niet anders weten te stellen dan opnieuw een wet ter bescherming van oneerlijk verkregen en misbruikt eigendom, welke wet in het totaal van deze omstandigheden natuurlijk moet worden ingediend door een roomse minister van justitie! (Anti-kraakwet, voorgesteld door de VVD, ingediend door Van Agt).

WINST EN WERKGELEGENHEID

Wie de na-oorlogse woningbouw bekijkt vanuit de positie van de woningbehoevende, houdt rekening met het feit dat de woningbouw een

enorme achterstand had in te halen. We weten echter wel, dat niet de stilstand in de bouw gedurende de oorlogsjaren en de vernietiging door oorlogsgeweld alléén hiervan de oorzaak vormden; ons bekijken van de vooroorlogse jaren deed ons ontdekken dat de bovengesignaleerde leegstand niet de arbeiderswoning (woningwetwoning) betrof maar huizen voor de middenklasse. Naar het restant arbeiders-woningtekort van vóór 1940 werd geen onderzoek gedaan, wèl is in cijfers het aantal tengevolge van oorlogsschade bekend, nl.: 87.000 verwoeste woningen, 43.000 zwaar beschadigde en 300.000 licht beschadigde woningen. Een feit als de na-oorlogse huwelijkshausse (gedurende een bepaalde periode) wordt ook aangemerkt als een faktor die meer woningbehoefte veroorzaakte.
Vloeide uit het type-verzorgingsstaat enerzijds een erkenning van de grote behoefte aan volkswoningen voort, uit het denkbeeld van de geleide ekonomie hield men aan de strikte ordening door een centrale overheid vast. Deze tendens werd nog versterkt doordat er in de eerste na-oorlogse jaren door ekonomiese achterstand en importproblemen een duidelijk inzicht in de materiaalpositie in de bouw moest worden behouden, en zeker in de eerste jaren de produksie daarbij aangepast. Wat men aanhangers van centralistiese teorieën nimmer aan het verstand brengt, maar wat ook de ontwikkeling van de woningbouw in Nederland weer zonneklaar kan bewijzen, is: hoe centraler de beoordeling, des te ongenuanceerder de gegevens waarover men beschikt! In de beoordeling van de woningsituatie heeft dit bezwaar zich zeer duidelijk gemanifesteerd, echter zoals gewoonlijk uitsluitend voor degenen die het wensten te zien. Wie namelijk ter beoordeling van een woningbehoefte een dichtbevolkte randstad en een veel minder dicht bevolkt achterland, dorpen en grote stedelijke agglomeraties op één hoop gooit en daaruit een 'gemiddelde' woonbehoefte distilleert, schept vanaf het begin wanverhoudingen!

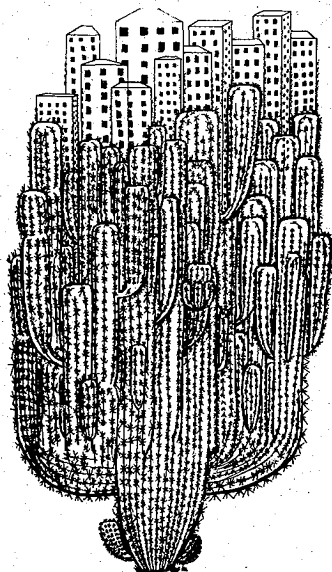
Toch kwam men op een dergelijke centralistiese wijze door middel van optel- en deelsommen tot een gemiddelde woningbehoefte die men raamde op eerst 70.000, later 50.000 per jaar, zonder zich er nauwkeurig van op de hoogte te stellen of deze ramingen de echte behoefte dekten en of zij opgingen ook voor de dicht bevolkte gedeelten van het land. Dit laatste was dan ook bijna zeker niet het geval, maar erger was dat de ramingen voor diverse oorzaken niet werden gehaald, voorts dat gerekend werd met getallen voortvloeiende uit het vergunningenstelsel, zonder dat men naging of het aantal vergunningen door de bestaande bouwkapaciteit werd gedekt. Maar ook met het aantal verstrekte vergunningen moest men beneden de maat blijven, en voorzover ik weet was er slechts één jaar waarin de norm werd overschreden, het jaar 1952: 54.601 i.p.v. 50.000, terwijl de regering een aantal van 40.000 als norm had gepresenteerd. Die norm van 40.000 werd echter in de laatste der vijftiger jaren wèl aanvaard, terwijl men er rustig van uit kan gaan dat deze ook toen nog te laag was.
Toen er echter vanuit kon worden gegaan dat er voldoende basis voor de korporatieve staat Nederland was gelegd, en het tijd vond om de teugels wat strakker aan te halen ten voordele van de kapitaalbezitters, werd op het politieke vlak de rooms-rose koalitie door een rooms-rechtse vervangen, onder aanvoering van J. de Quay, oud-voorman van de sterk verdacht riekende Nederlandse Unie, die in de jaren '40-'45 samenwerking met de nazi's voorstond, welke natuurlijk niet ten nadele van de Nederlandse ondernemers zou zijn geweest, maar die toch niet doorging. Onder zijn bezielende leiding werd het quotum woningwetwoningen jaar na jaar teruggeschroefd (de woningmarkt voor de lager-betaalden weer langzaam maar zeker krapper gemaakt, en de invloed van het kapitaal op de bouwmarkt evenredig vergroot. Er werden meer kansen geboden aan het partikuliere (lees: bankaire) financieringskapitaal, de industrieele bouw (met voor-gefabriceerde elementen) stimuleerde deze aktiviteit, maar ook de greep van grote ondernemingen op de serie- (lees: woningwet-) markt. In de jaren zestig, onder de ministers Bogaers en Witte met J. den Uyl op Ekonomiese Zaken, werd de bouw duidelijker ondergeschikt gemaakt aan de "ekonomiese groei", een term waar we zonder meer de groei van ondernemers- en monopoliewinsten onder mogen verstaan. Daarnaast waren tal van maatregelen erop gericht, de partikuliere huizenbezitter meer rendement van zijn (in de meeste gevallen reeds lang terugverdiende) woningkapitaal te verschaffen, wat wederom een extra druk legde op de laagste inkomensgroepen die immers toch al voornamelijk in de oudste en -dus- slechtste, want slechtst onderhouden woningen woonde.
In 1949 verscheen een artikel over woningbouw (2) waarin een vergelijking werd gemaakt tussen de bouw van woningkorporaties en gemeenten en die door pertikulieren van 1913 t/m 1948. De schrijver bekeek deze vergelijking in samenhang met de specifiek ekonomiese omstandigheden, en konkludeerde: "(...) dat in de praktijk de woningwetbouw steeds is gestimuleerd in tijden die voor het bouwen ongunstig waren". Welnu, in het na-oorlogse Nederland gebeurde dat ook: in de jaren dat de bouwomstandigheden moeilijk waren, de materialen schaars en derhalve de winsten laag, liet men de bouw gaarne over aan de woningkorporaties (stichtingen zonder winstdoel) of gemeenten. Toen de winstmogelijkheden groter werden moesten de prioriteiten anders komen te liggen, de mogelijkheden voor het partikuliere kapitaal moesten zich uitbreiden, en de regeringen pasten zich daar vanzelfsprekend (wederom), keurig bij aan. Natuurlijk gebeurde dit onder rechtse ministers, al nam met name Bogaers nog gaarne het air aan van een soort Heiland op woningbouwgebied. Maar ik moet er toch wel

met nadruk op wijzen, dat de na de rechtse teruggekomen rose kabinetten geen poging hebben gedaan een dergelijke ontwikkeling terug te draaien. Ook dezen aanvaarden dus duidelijk het kapitalistiese axioma, dat ook de woningmarkt volgens het vrije-markt mechanisme moet werken! Hieruit volgt dat in het vigerende sisteem de meest 'normale' bouw geacht moet worden de partikuliere, ongesubsidieerde bouw te zijn, de meest 'bijzondere' of zo men wil, ab-normale de woningbouw door de gemeentelijke overheid. Premie (=subsidie-)bouw en de bouw door woningbouwverenigingen ligt hier tussenin.
Wanneer we hierbij aantekenen dat de situaties na de beide wereldoorlogen dus ongeveer parallel lopen in ontwikkeling, dan teken ik daarbij aan dat ook op dit gebied de 'eenheid van kapitaal en arbeid' bevordert wordt ten nadele van de arbeid(er) en ten voordele van het kapitaal. Wat des te schrijnender is wanneer men - wat ik als anarchist doe - de woning tot de elementaire levensbehoeften rekent, die onvervreemdbaar recht van elke mens zouden behoren te zijn, even zo goed als voldoende voedsel, kleding en onderwijs.

VRIJE MARKT

Onder de ministers Schut en Udink, die na Bogaers en Witte aan het bewind kwamen werd de kapitaal-bevoordelende lijn voortgezet. Zoals ik boven al aantoonde, gaan globale cijfers aan allerlei gegevens voorbij die doorslaggevend in een gedecentraliseerd beleid zouden kunnen zijn. Op grond van die onvolledige gegevens werd dan ook onder de heer Udink plotseling besloten dat de feitelijke woningnood was opgeheven, en overgegaan tot zogeheten liberalisatie van het huisvestingsbeleid, wat neerkwam op het instellen van een vrije marktekonomie in een groot gedeelte van Nederland, waarbij slechts voor een streng afgepaald aantal plaatsen en gebieden beperkende maatregelen van kracht werden. De vrije marktekonomie betekent dat prijzen afhankelijk zijn van de wet van vraag en aanbod, en aangezien het aanbod steeds onder de maat was gebleven, betekende dit dat in de geliberaliseerde gebieden de huren behoorlijk stegen. Tevens was hier dezelfde ontwikkeling gaande die ook in de niet-geliberaliseerde gebieden plaats vond, namelijk dat steeds meer huurwoningen door de eigenaars na leeg komen werden verkocht, waardoor ook weer de huurwoningmarkt verschraalde. Redenen voor deze ontwikkeling zijn natuurlijk aan te geven: wanneer onderhoud van woningen jarenlang verwaarloosd is en duurte van materialen (door de vrije-markt-ekonomie!!) leidt tot het gebruik van materiaal van twijfelachtige kwaliteit en dus inferieure nieuwbouw (waarvan deuren en ramen na korte tijd niet meer sluiten, balkons en wandbeplating naar beneden storten, om slechts enkele tot de verbeelding sprekende voorbeelden aan te halen) terwijl door het bankkapitaal in voldoende mate voorhanden is, dan is het steeds voordeliger te verkopen dan te verhuren, zeker wanneer overheidsmaatregelen deze gang van zaken ook nog eens stimuleren, zoals het geval is bij premie-koopwoningen.
Kenmerkend voor de gedachte aan geleide ekonomie met zijn verwantschap met de korporatieve staatsgedachte is de nieuwe woningwet van 1965. Deze voorzag niet in een inpassing van het element woningbouw in een totale bouw-planning (waarin ook bedrijfs- en utiliteitsbouw zou moeten zijn begrepen) doch richtte zich op het van regeringswege jaarlijks opstellen van een woningbouwprogramma, hetgeen inhoudt een overzicht van

a) aard en omvang van de woningbehoefte (en hoe die vastgesteld wordt is nu (voldoende duidelijk!)
b) de ter bevordering van een doelmatige voorziening in deze behoefte van rijkswege te nemen maatregelen (m.a.w. hoeveel steun kunnen we

het bouwkapitaal geven uit de zak van de belastingbetaler!)
Al met al zien we steeds duidelijker dat er een ontwikkeling ontstaat waardoor:

a) goedkope huurwoningen verdwijnen, door verkoop bij leegkomen;
b) nieuwbouw door koop-premies in toenemende mate koopwoningbouw wordt;
c) huurwoningen als gevolg hiervan even schaars blijven ofwel schaarser worden maar in elk geval duurder worden.

De gevolgen hiervan zijn: dat er een vrij stabiel blijvend aantal urgent woningzoekenden blijft in de lagere inkomensgroep, en dat een toenemend aantal mensen noodgedwongen afhankelijk wordt van bankkapitaal! Het schaars en dus duur houden van woonruimte heeft een duidelijk effekt van heersen door verdelen. Schaarse goedkope woningen moeten door een overheidsinstantie worden verdeeld in steden met duizenden urgent woningzoekenden kan zoiets verstrekkende gevolgen hebben. Het duur houden van de beschikbare nieuwbouw maakt dat de aspirant-huurder zich opofferingen moet getroosten om in zo'n nieuwbouwwoning terecht te kunnen komen, die opofferingen gaan in de richting van meer verdienen (dus harder of langer werken) en daarmee ten koste van een vrije zelf-ontwikkeling tot krities staatsburger. Degenen met de laagste inkomens, die van oudsher in hun ontwikkeling steeds geremd werden en waren, zijn ook hiermee weer het kind van de rekening. Dit past geheel in de ideeënwereld rond de korporatieve staat, die immers stationair denkt: arbeiders moeten arbeiders blijven en arbeiders voortbrengen (via mammoetwet-opleidingen).
Het is daarom de vraag of heersende groepen in onze samenleving nog belang kunnen hebben bij het verschaffen van goedkope huurwoningen aan de werkende bevolking wanneer die woningen niet in direkte relatie staan tot de arbeidsplaats. Ik denk van niet. In elk geval zijn een aantal faktoren, die bepalend zijn voor de ontwikkeling van het prijsnivo niet voldoende onder kontrole; één daarvan is de grondprijs. De grondprijs is de eerste kostenbepalende faktor bij nieuwbouw, en

juist de grondprijs zou in de hand gehouden kunnen worden wanneer men spekulatie zou tegengaan. In een gebied waar stadsuitbreiding zou moeten komen, is het voor de geïnteresseerde niet moeilijk na te gaan waar de gronden voor zulk een uitbreiding zich zouden kunnen bevinden, en hier dan zodanige aankopen te doen dat de uiteindelijke eigenaar van deze grond - die de waar dan inmiddels reeds uit de derde of vierde hand kan hebben, met de prijsverhogingen van dien - niet meer voorbijgelopen kan worden, wil men tot bouw geraken.
Er zijn wettelijke maatregelen denkbaar die grondspekulatie tegengaan: bijvoorbeeld in de stad Groningen zijn ze met betrekking tot gronden in de binnenstad genomen, maar zoiets gebeurt niet door lieden die tegen de vrije markt opzien als tegen een onaantastbaar beginsel, en hun 'leiding' slechts in dienst stellen van de bezitter.
Een tweede faktor is de bouwspekulatie; hier ingrijpen zou betekenen het tegengaan van de vorming van bouw-giganten die met hun afspraken een beslissende greep op een bepaalde bouwmarkt kunnen krijgen, en het stimuleren van nieuwbouw rechtstreeks door de lokale overheid. Het kan gedaan worden, maar alweer, niet door die lokale overheden die het partikulier initiatief als zo onaantastbaar beschouwen dat ze zelfs het winterse pekelen van de openbare straat uitbesteden aan een ondernemer inplaats van daarvoor de gemeentelijke diensten in te schakelen, kortom die nog steeds niet hebben begrepen dat hoe groter de gigant, des te kostbaarder en inefficiënter zijn werk zal zijn. Het zal dan ook niet gebeuren. Er zal steeds duurder gebouwd worden, er zal steeds minder te huur zijn en de huren zullen steeds hoger zijn, de werkende bevolking zal steeds strakker in het gareel geklonken worden door de macht van het bankkapitaal, en als kompensatie voor de voortschrijdende vervreemding zal steeds meer konsumptie worden aangeboden, waarvan men steeds genieten kan, als men zijn loon maar op een salarisrekening van de bank laat storten en een doorlopend krediet aanvraagt.
Natuurlijk zijn er uitwegen. Het is niet nodig om bij het aangeven daarvan als enig redmiddel de standpunten van zelf-organisatie en zelfbeheer aan te geven; dat heb ik al verschillende malen eerder gedaan, en vind het dus nu niet nodig. Zelfs binnen het bestaande sisteem zouden verbeteringen mogelijk zijn, als plaatselijke overheden gestimuleerd werden om stappen op de bouwmarkt te zetten en de wetgever het fenomeen spekulatie te lijf ging.
Zojuist verneem ik dat wetenschappers in de bouwwereld van mening zijn dat er de eerstkomende drie jaar per jaar meer dan 100.000 huizen gebouwd moeten worden waarvan een kleine 20.000 voor vervanging. Alhoewel er niet bij werd verteld wat voor huizen dat zouden moeten zijn, lijkt het toch wel een teken aan de wand voor wie dacht dat de woningnood was opgeheven....
Arthur Mendes-Georges

NOTEN

(1) De Woningwet van 1901 bevatte de volgende punten:
- verplichting voor gemeentebesturen om een zgn. bouwverordening vast te stellen; - verplichting van verhuurders van woningen omtrent het aantal bewoners; - de verbetering van woningen en de overbevolking; - onbewoonbaarheidsverklaring, sluiting en afbraak; - de onteigening; - uitbreiding van bebouwde kommen; - geldelijke steun van gemeentewege; - geldelijke steun van rijkswege; - strafbepalingen; - slotbepalingen.

(2) De Woningbouwvereniging, 1949: "Les uit het verleden", door J. Bommer.

STADSVERNIEUWING EN INSPRAAK- EEN VOORBEELD UIT DE PRAKTIJK

Het hieronder volgende zal voor velen niet nieuw zijn, maar slechts een bevestiging van wat men al wist of vermoedde. Het gaat over stadsvernieuwing en voornamelijk over de houding van de overheid en de inspraak van de burgerij daarin.
Mijn woonplaats kent sedert een aantal jaren het uiterst demokratiese verschijnsel van wijkraden ofwel door de gemeente gesubsidiëerde groepjes bestuursgeile gepensioneerden en op andere wijze aan het produktieproces ontvallen lieden, die, zoals vaak in de praktijk blijkt, een verlengstuk van het gemeentelijk apparaat zijn geworden. De subsidie is net voldoende om een gezagsgetrouw buurtkrantje te maken, doch te laag om akties van enige omvang mee te financieren. Kortom, een situatie waarin de overheid naar hartelust kan manipuleren onder het slaken van kreten als "inspraak" en "participatie". Het gebeurt maar al te vaak dat na een rigoreus overheidsingrijpen in een buurt er vanuit die buurt bezwaren hiertegen ontstaan, die dan ogenblikkelijk de kop ingedrukt worden met het argument: "Wat kletsen jullie nou, jullie hebben inspraak gehad via jullie wijkraad en die is er mee akkoord gegaan".

Zo langzamerhand ben ik er achter gekomen dat de overheid weet, dat inspraakorganen als wijkraden e.d. over het algemeen, de goede leden niet te na gesproken, bemand worden door hoogst inkompetente, konventioneel denkende figuren met een totaal gebrek aan visie, die ieder krities geluid ogenblikkelijk in de kiem trachten te smoren; dringen deze kritiese geluiden onverhoopt toch door tot overheidsburelen, dan verdwijnen zij gegarandeerd direkt onder in een burolade na hartkloppingen bij de geshockeerde ambtenaar te hebben veroorzaakt. Zelf heb ik mij een tweetal jaren geleden ondergedompeld in een inspraaksituatie op stadsvernieuwingsgebied- een niet altijd even plezierige, doch zéér leerzame ervaring. Tesamen met een paar krities denkende en met een, naar mijn gevoel, van een juiste instelling voorziene medebuurtbewoners ben ik dit politieke avontuur als afgevaardigde van een erg rechtse wijkraad aangevangen.
In mijn woonplaats werkt men t.b.v. de stads- en wijkvernieuwing met bestemmingsplannen, waarvoor ter voorbereiding en uitvoering daarvan een projektorganisatie in het leven is geroepen. Voor de kleine binnenstadsbuurt waarin ik leef geldt ook zo'n bestemmingsplan. Al tijdens de ontwikkeling van dit plan, waarbij de buurtbevolking overigens géén inspraak had, werden ingrijpende maatregelen genomen zoals het bouwen van een reusachtige, bovengrondse parkeergarage die via een z.g. "art. 19-procedure" tot stand kon komen, het ontruimen (d.m.v. maffia-praktijken) en kapotmaken van nog redelijke woningen, die daarna, godbetere het, nog jaren leeg stonden weg te rotten. En dit alles nog voordat de gemeenteraad het plan officiëel goedgekeurd had.
Toen het bestemmingsplan eenmaal goedgekeurd en vastgesteld was, werd er een z.g. projektgroep gevormd bestaande uit een vaste kern van ambtenaren en een drietal buurtvertegenwoordigers (inspraak!),

die tot taak had het bestemmingsplan uit te voeren. Het bleek al gauw dat de meeste ambtenaren nog niet toe waren aan het verschijnsel inspraak. Logies hoor. Daar, waar zij altijd gewend waren geweest op hun eigen vakgebied plannen te ontwerpen en ten uitvoer te brengen, werden ze ineens gedwongen een paar leken van hun denk- en handelwijze deelachtig te maken. En dat was nog geeneens het ergste- uit het hoofd van die leken kwam van alle kanten haar groeien en uit al dat haar kwamen kritiese geluiden! Is me dât schrikken! Maar de heren hielden zich goed en kwamen het eerste jaar met een minzaam glimlachje aan allerlei wensen en verlangens van ondergeschikt belang uit de buurt (door die drie alternatievelingen vertolkt) tegemoet.
Nu is de kern van het bestemmingsplan nieuwbouw op de opengevallen plaatsen in de buurt. Het bestemmingsplan is duidelijk afgestemd op (duurdere) koopwoningen, gezien de enorme diversiteit in stedebouwkundige voorschriften, maar de gemeenteraad had destijds al besloten dat er woningwetwoningen moesten komen. Het probleem laat zich raden. Het ambtelijke gedeelte van de projektgroep begon zachte dwang op ons uit te oefenen om voor de koopwoningen te kiezen opdat zij tegen de gemeenteraad zouden kunnen zeggen: "Herzie jullie besluit en laat koopwoningen bouwen - de buurt is het ermee eens". Nu spelen er twee dingen een rol: ten eerste de belofte van de gemeente aan de weggesaneerde bewoners dat zij als eerste, indien nog gewenst, in aanmerking zouden komen voor een nieuwe woning in hun oude buurt en ten tweede, nauw daarmede samenhangende, de financiële en maatschappelijke positie van deze mensen, die over het algemeen uit AOW-ers en ongeschoolde arbeiders bestaan, een groep die zich nauwelijks een koopwoning kan permiteren.
Dit voor ogen houdende, hebben wij als buurtvertegenwoordigers door dik en dun vastgehouden aan de woningwetwoningen. Dit resulteerde na anderhalf jaar vergaderen in een komplete impasse, gevolgd door een maandenlange stilte op het bestemmingsplanfront. Initiatieven om tot een ontwerp van deze woningen te komen werden van gemeentewege niet genomen. De enige aktie bestond uit het opdracht geven aan een architekt de mogelijkheden van een koppeling aan een ander nieuwbouwprojekt in de stad te onderzoeken. Dit liep ogenschijnlijk op niets uit. Aangezien wij wel graag wilden dat er op zo kort mogelijke termijn nieuwe woningen gebouwd zouden worden (woningnood, weet je wel?), besloten we zelf maar eens rond te gaan kijken naar goede en goedkope woningwetwoningen en een aannemer die ze wilde bouwen. Daarbij hadden wij ons voorzien van een tweetal deskundige bouwkunde-studenten uit Delft, die ons tot op heden nog bijstaan in onze strijd met de burokratie. Ons onderzoek resulteerde in een akseptabele woning, welke door de Delftse stadsarchitekt Van Wijngaarde ontworpen was.
De bedoeling was het plan eerst ter goedkeuring aan de buurt voor te leggen en het daarna in de vergadering van de projektgroep te brengen. Immers, als de buurtbewoners het er in principe niet mee eens zouden zijn, dan zou het totaal geen zin hebben er met ambtenaren over te praten. De buurt vond het een goede woning en toen waren de poppen aan het dansen. De ambtenaren van de projektgroep waren zwaar op de tenen getrapt daar zij niet eerst in kennis waren gesteld van onze plannenmakerij. Waar hun gebelgdheid in feite uit voortvloeide was het feit, dat wij een aantal politieke figuren bij voorbaat al op onze hand hadden weten te krijgen.
Bovendien en dat is het ergste, moesten ze wat betreft hun eigen aktiviteiten met de billen bloot. Daartoe werden ze door onze handelwijze (publiciteit in de pers enz.) wel gedwongen. Het bleek namelijk dat zonder ons medeweten, een of andere architekt vanuit de dienst Volkshuisvesting opdracht had gekregen woningen voor onze buurt te

ontwerpen. Navraag onzerzijds bij deze architekt leverde op dat deze huizen zo om en nabij de ƒ 400,-- in de maand aan huur zouden moeten gaan doen! Bovendien bleek, dat de direkteur van voornoemde dienst bindende afspraken had gemaakt met een van de grootste, en nog wel door de staat gesubsidiëerde, bouwondernemingen in ons land, Wilma uit Den Haag. Deze firma zou de nieuwe huizen in onze buurt moeten gaan bouwen. Het gekke is, dat de betreffende architekt geliëerd is aan de firma Wilma en dat deze onderneming nagenoeg zónder uitzondering de gehele stadsvernieuwing en -uitbreiding in deze stad voor haar rekening mag nemen. Er komt bijna geen enkele andere aannemer tussen! Van het vorenstaande waren niet alleen wij (dus de buurt) onkundig, doch het bleek dat ook de wethouder van stadsvernieuwing niet geheel op de hoogte was van de gang van zaken en met hem een aantal andere, op dit punt verantwoordelijke, politieke figuren. Hier hebben wij uiteraard onze eigen konklusies aan verbonden zonder ze overigens te kunnen bewijzen (helaas).
Deze ervaring heeft mij een paar dingen geleerd. In de eerste plaats blijkt het idee van de parlementaire demokratie in de praktijk hopeloos misvormd te worden - de gemeenteraad plus politieke bestuurderen blijken niet voldoende kompetent te zijn om een redelijke invloed en kontrole uit te oefenen op het ambtelijk apparaat, waaruit zij hun informatie putten om tot besluitvorming te komen. In de praktijk komt het er op neer, dat ambtenaren hun eigen opdrachten voorbereiden die alleen nog door een politiek besluit gesanktioneerd dienen te worden voordat ze ten uitvoer gebracht kunnen worden. Dit brengt met zich mee, dat binnen het ambtelijk apparaat machtsblokken ontstaan die een volkomen zelfstandige koers gaan varen, waaruit dan weer onzindelijke toestanden voortvloeien zoals ik die o.a. in het vorenstaande beschreven heb.
Er is nauwelijks kontrole vanuit de gemeenteraad. Dat kan ook niet, daar de raadsleden geen "full-time" politici zijn. Het gevolg daarvan is dat ze te weinig tijd hebben om overal hun neus in te steken. Over politieke geaardheid, integriteit, mentaliteit en wat dies meer zij wil ik dan verder niet uitwijden. De wethouders doen via allerlei politieke handgrepen hun best om zich van een volgende ambtstermijn te verzekeren. Immers, het betaald goed en er is een gunstige pensioenregeling. Bovendien zal het moeilijk en pijnlijk zijn om, na vier jaar aan het bedrijfsleven onttrokken te zijn geweest, zich weer een redelijke positie in de maatschappij aan te meten. Een tweede punt, wat mij erg duidelijk is geworden, is dat "inspraak" in de praktijk nauwelijks funktioneert. De oorzaak hiervan is mij niet geheel duidelijk. Mijn achterdochtige aard zegt mij dat inspraak, van overheidswege gegeven, alleen maar bedoeld is om het roerige volk rustig te houden en om het nog beter te kunnen manipuleren ten gerieve van onze heilige koe - het kapitalisme. Een tweede mogelijkheid is de volgende: Doordat wordt vastgehouden aan traditionele machtsinstituties, objektief aanwezige belangentegenstellingen worden genivelleerd en er innerlijk tegenstrijdige opvattingen t.a.v. leerprocessen worden gehuldigd, komt inspraak in de overheidsopvatting neer op een technies probleem, dat kunstmatig politiek neutraal gehouden wordt en daardoor, tegen wil en dank, een enorme politieke lading heeft. (Zie: Wolfgang Beck, Democratie in de wijken).
Vandaar dat ik kies voor een kombinatie van beide mogelijkheden, daar ik twijfel aan de integriteit van vele politici en omdat het mijns inziens niet-waterdichte systeem van de parlementaire demokratie onvoldoende mogelijkheden biedt om optimale bescherming van de belangen van de bevolking in zijn geheel te waarborgen.
Rob Snoijink

BOEKEN

ANARCHISTIESE KENNISTHEORIE

De wetenschap, zoals die aan de instituten daarvoor wordt bedreven, pretendeert de hoogste vorm van de menselijke kennis te belichamen. Hoe we aan die kennis komen (theorievorming, methodieken, kennisverwerving, onderzoek en toetsing) behoort allemaal tot het terrein van de wetenschapsleer, waarvan de kentheorie een onderdeel vormt. De kentheorie of epistomologie (Gr. epistêmè = weten) is een tak van de wijsbegeerte die zich bezig houdt met de wijze waarop kennis tot stand komt en met het onderzoek naar de betrouwbaarheid van die kennis. Bij een goede beoefening van dit vak ontkomt men niet aan een intensieve bemoeienis met Kunst (beeldende kunst, literatuur, muziek), want de fundamentele bestaansreden van Kunst wordt juist gevormd door het feit dat zij door middel van beelden, tekens en symbolen zichtbaar probeert te maken wat niet, of moeilijk onder woorden kan worden gebracht. Vandaar dat beide vormen van kentheorie (die van de logika en die van de estetika) zich ergens vinden in een gezamenlijke beoefening van betekenisleer, van zingeving en symboolvorming, van taal- en taalgebruikanalyse. Daarmee ontstaan vele richtingen. Vooral door enerzijds de hevige aanvallen van leden van de Frankfurter Schule (Adorno, Horkheimer, Habermas) en anderzijds van K. Popper op het positivisme zijn allerlei fundamentele problemen rondom de zekerheid en de betrouwbaarheid van onze kennis opnieuw aan de orde gesteld. De houding van het anarchisme tegenover de wetenschap is ambivalent. Bakunin is de woordvoerder van hen, die een hevige argwaan koestert jegens misschien niet "de" wetenschap maar wel tegen de officiële beoefenaren van de officiële wetenschap (en daarbij loopt Feyerabend voorop het hem mee), anderzijds werd het anarchisme mede gevoed door de afbraak van het bijbelse wereldbeeld zoals dat door de Kerk aan de burgers werd voorgehouden, een afbraak die zonder de ontwikkeling van de wetenschap en het positivisme van die dagen niet mogelijk zou zijn geweest. En daarbij wijst F erop, dat de wetenschap vandaag geen bondgenoot meer kan zijn van het anarchisme om tal van redenen, waarvan een is de vernietigende werking van wetenschappelijke ontdekkingen (oorlogsindustrie, industrievervuiling etc.) Reeds jaren is F al bezig (Minnesota Studies vol 4 "Against method", Minneapolis 1970) op roerige wijze allerlei knuppels in het hoenderhok van de wetenschapsleer te gooien. Feyerabend kiest onomwonden voor een anarchistiese, beter een dadaistiese benadering van de kennistheorie. Kennis is uiteraard niet van liberalistiese, marxistiese of anarchistiese huize, maar de benadering van het wetenschaps- en kennisprobleem met behulp van anarchistiese denkpatronen kan veel nieuwe gezichtspunten opleveren. F. noemt de wetenschapsbeoefening zelf een anarchistiese bezigheid. Vele marxisten staat wel degelijk de ontwikkeling van een marxistiese (benadering van de) kentheorie voor ogen en daartoe vormt het Sunschrift (1973) dat samengesteld is door een werkgroep filosofie van de centrale interfakulteit Nijmegen een uitstekende inleiding. Tot nu toe waren van F een aantal losse artikelen beschikbaar; aan de verspreiding van enkele daarvan heeft vooral Hans Peter Duerr (Unter dem Pflaster liegt der Strand - Karin Kramer, Berlijn) meegewerkt. Nu hebben we dus een - uitstekende - nederlandse vertaling van een van F's belangrijkste geschriften; de diskussie met Imre Lakatos met vertakkingen naar T.S. Kuhn en K. Pop-

per. De vertaler koos voor de titel "in strijd met de methode". In feite gaat het om anti-methodologie.
Waar gaat het bij F nu om? Het is moeilijk om dit goed samen te vatten daar hij een stijl hanteert die ernst, spotlust en gein doorelkaar mengt, zonder precies aan te geven wanneer wat optreedt. Alles wordt daardoor dan soms zo onverstandelijk, dat je tegen de geest van het werk ingaat als men tot ernstige samenvattingen komt. Zoals bijvoorbeeld deze: het gaat o.a. hierom, dat zij die menen dat wetenschappelijke kennis alle buitenwetenschappelijk tot stand gekomen kennis kan weerstaan en elimineren zelf in een mythe geloven. Namelijk de mythe dat er in het voortschrijdend proces van de wetenschap een methode, een methodies iets verborgen zou zijn. Alleen al daarmee trekt F wetenschap en mythe naar elkaar toe om dan verderop te besluiten, dat de wetenschap best wat meer myties mag zijn van hem. Veel wetenschap en filosofie bederft het denken, waar diverse kunstenaars die juist bevorderen. Om verschillende redenen noemt hij zijn benadering een anarchistiese. Anarchisten zijn tegen elke vorm van restriktie en moeten dit dan ook toepassen op de wetenschapsbeoefening: zij moeten de strenge normen die allerlei logici en wetenschappelijke teams aanleggen bij het onderzoeken, verwerven en veranderen van kennis niet maar zonder meer slikken. Er is veel humbug, loopbaangevoeligheid, eerzucht, trendaanpassing bij vele zogeheten wetenschappelijke aktiviteiten. F geeft daarvan een treffend aantal voorbeelden ontleend aan de klassieke fysica en astronomie, en de relativiteitstheorie. Het is niet moeilijk om deze voorbeelden aan te vullen vanuit de geschiedenis van de psychologie, psychotherapie, sociologie enz. Hij maakt een onderscheid tussen wat hij noemt het politiek en het religieus anarchisme, (verzet tegen de staat en zijn instellingen, c.q. het zich bezighouden met bestaansvormen van spirituele aard, die niet meer aan de reakties van het lichaam gebonden zijn) en zijn anarchisme, dat hij epistomologies (kentheoreties) anarchisme noemt. Dit anarchisme stelt dat wetenschapsbeoefening meer een bedrijf is geworden van bijen dan van onderzoekers die op kennis uitzijn, dat wetenschap een bondgenoot is geworden van vernietiging, en dat de wetenschap geen garanties kan geven voor veilige en betrouwbare kennis. Het kentheoreties anarchisme geeft op die problemen (o.a.) een antwoord. Het is tegen universele normen, wetten en ideeën alsmede tegen het gedrag en het gevoel dat daarbij hoort, maar erkent ook dat het politiek gezien erg verstandig kan zijn om net te doen alsof deze universele zaken wel bestaan. Eigenlijk noemt F zijn benadering liever een dadaistiese: dada mist niet alleen elk programma, maar is tegen elk programma. Een goede dadaist is ook tegen dada. Rede en antirede, zin en onzin, ontwerp en toeval horen voor dada bijeen. Dada heeft een afkeer van alles wat zich serieus met serieuze dingen bezighoudt en drijft de spot met alles, ook zichzelf. Dada weet en heeft dit getoond, dat elke denkstap verdedigd kan worden met de fraaiste argumenten, want de rede is de slaaf der hartstochten. Dit toegepast op de kentheorie leidt tot zoiets als een kentheoreties anarchisme. De anarchist is te vergelijken met een geheim agent, die voor twee partijen een spel speelt: hij speelt het spel van de rede mee om het gezag van de rede (waarheid, gerechtigheid) te ondermijnen. Feyerabend wijst op het werk van Pirandello, die hevige liefdes oproept om het idee van hevige liefde te ontkrachten. Hij gebruikt het denken en de taal om allerlei kwasi-diepzinnigheden die in de loop der eeuwen tot het erfgoed van het denken en het taalgebruik zijn geworden te ontluisteren en drijft de spot met de wetten van de rede en van de taal. Stelt dat de resultaten die de wetenschap geboekt heeft daaraan te danken zijn, dat men zich niet

liet binden door de "onveranderlijke natuurwetten" door de "normen der rationaliteit", door de "wetten van de rede". De mens als wetenschapper kan zijn slavenjuk slechts afwerpen als hij in staat is de meest fundamentele kategorieën en overtuigingen te doorbreken. Feyerabend schept een anti-methodologie die aan mythen, religieus enthousiasme, spontane opwellingen, buitenzintuiglijke waarneming, diverse kunstvormen in principe een gelijkwaardige ordenende kracht toekent als de zogeheten wetenschappelijke methoden. Omgekeerd worden veel methodologiese regels en zogenaamde objektieve en objektief verkregen kennis binnen de wetenschapsbeoefening op basis van machtsstrijd doorgedrukt: via dreiging, manipulatie, intimidatie, misleiding, beloften. Daardoor komt de weg weer vrij voor tegenkrachten (geen tegenargumenten) die de beperkingen weer moeten doorbreken. Allerlei persoonlijke tegenstellingen spelen een rol bij wetenschapsbeoefening die niet in de kennisleer thuishoren, maar in de pseudopsychologie. Veel wetenschappelijke strijd staat in dienst van subtiele verlammingstechnieken om tegenstanders op een zijspoor te zetten. Natuur, mens en samenleving kan men vanuit deze kennistheorie op talloze wijzen juist benaderen en we kunnen ons daarbij zelden of nooit laten leiden door objektieve kondities. De resultaten die men met een bepaalde benadering boekt kunnen ook weer op tal van wijzen benaderd worden. Dit is allemaal mogelijk. Ook is het niet altijd mogelijk de konsekwenties van een theorie allemaal te overzien, noch haar absurde kanten aan te wijzen. Een en ander licht F vooral toe aan de werkwijzen en de benadering van de materie zoals die door Galilei beoefend werd. Het naast elkaar voorkomen van tal van opvattingen beschouwt F niet alleen als een stuwkracht voor vooruitgang (F noemt dit het proliferatie-principe) maar hij kent er een sleutelrol aan toe bij de verwerving van kennis. De inhoud van opvattingen wordt rijker naarmate er meer alternatieven zijn. Het proliferatieprincipe zorgt ervoor dat er steeds nieuwe alternatieven komen en voorkomt dat oude, weerlegde theorieën worden uitgebannen. Maar voor alle benaderingen geldt, dat zij tot uitspraken over de werkelijkheid komen die niet meer zijn dan hypothesen, die niet hoeven te kloppen. De algemene regels, die methodologen en logici ontwikkelen moeten ook behandeld worden als voorlopige afspraken die ons in veel gevallen dwaalwegen doen inslaan. *Simon Radius*

(Paul Feyerabend, In strijd met de methode - aanzet tot een anarchistische kennistheorie; Boom, Meppel 1977; prijs f 49,50. Vertaling van Against method, 1975).

VRIJHEID EN GELIJKHEID

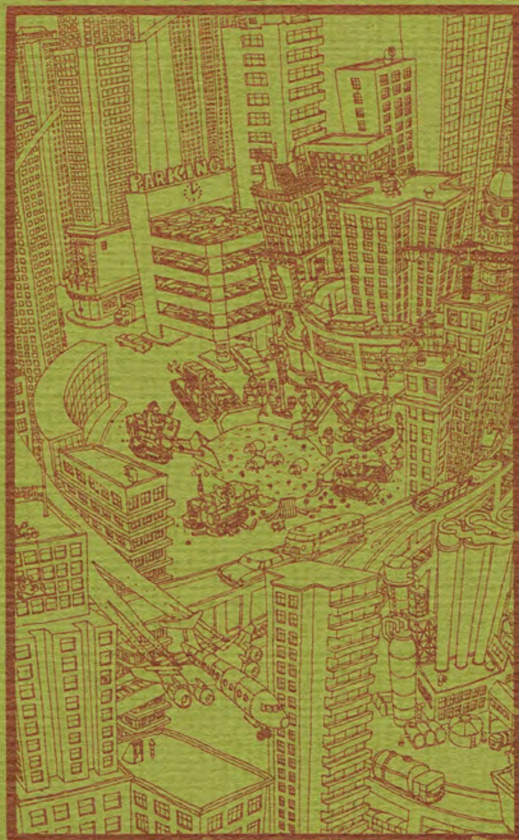
De tekst die Arthur Lehning eind vorig jaar in het kader van de zgn. Huizinga-lezingen uitsprak over vrijheid en gelijkheid is nu in druk verschenen. In kort bestek behandelt Lehning de historiese samenhang van de begrippen vrijheid en gelijkheid, zoals de filosofen van de 18e eeuw (Rousseau, Voltaire) daar het eerst vorm aan gaven. Hij schetst hoe deze begrippen na de Franse revolutie grotendeels samengingen in het begrip demokratie. "Van nu af aan zou de strijd om de vrijheid gevoerd worden onder de leus van demokratiese rechten, omdat de aangewezen weg tot grotere gelijkheid (...) verovering van de politieke macht leek te zijn". Maar in beginsel heeft politieke demokratie niets met vrijheid te maken en Lehning spreekt in dat verband over de opvattingen van Proudhon en Bakoenin en hun voorspellingen over de ongebreidelde machtshonger van de Leviathan. (HR)

(Arthur Lehning, Over vrijheid en gelijkheid; Het Wereldvenster, Baarn, 1977; prijs f 6,90).

AAN DE LEZERS

In afwijking van vorige jaargangen is dit zomernummer van De As een enkelvoudige aflevering. Het traditionele dubbelnummer ontvangen de lezers ditmaal aan het eind van het jaar (nr. 29/30). Eind oktober verschijnt De As nr. 28.
Redaktie

BOUWEN & WONEN

Prijs van dit nummer - ƒ 2,50